

JAARGANG 163
OKTOBER 1994

10

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: R. A. C. Bertholee
Donkslagen 22, 4823 KE Breda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf

generaal-majoor der genie

p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 16Y
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 15 27 00

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

A. C. L. Adema

commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

ir. J. W. van Bommel

kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch

kolonel der cavalerie

drs. P. H. Kamphuis

hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

F. H. Meulman

luitenant-kolonel Koninklijke luchtmacht

drs. G. J. C. Roozendaal

brigade-generaal van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE:

Brasserskade 227a, 2289 PA Rijswijk
Telefoon (015) 15 27 67

ABONNEMENTEN:

f 40,-, buitenland f 50,- per jaar
Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES:

Giethoorn-NND
Postbus 41, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 66 66
I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht **430**

Editoriaal:
De beschrijving van de bevrijding **431**

D.L. Berlijn:
Operatie Deny Flight. Verslag van het eerste detachement in Villafranca **433**

dr. H. Amersfoort:
Noord-Brabant en operatie Market Garden. September-oktober 1994 **438**

drs. G.H. Timmer:
Nederlandse bijdrage aan CVSE-missie in Moldova **448**

H.G.M. Sillen:
De vernieling van grote objecten **455**

B.M.J. Jansen en J. Kos:
Groep Helikopters Koninklijke luchtmacht (2) **462**

Boeken **467**

Regels voor kopijverzorging **472**

OFFICIËLE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cfm VS 2-1100

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (920902).

KL-order (DOKL) 86/14. Aanvragen voor het verkrijgen, het wijzigen of het opheffen van telecommunicatievoorzieningen (920917).

KL-order (DMKL-Afd Munitie) 15/14. Melden en onderzoeken van ongevallen met munitie en/of explosieve stoffen (921105).

KL-order 23.29/1. Inspecteur Militaire Muziek Krijgsmacht. Regeling beheer militaire tamboerkorpsen (930113).

KL-med. 55.3/259. Variabele regelingen en gegevens voor militaire deelname aan de internationale Vierdaagse Afstandmarsen te Nijmegen 1993 (930311).

KL-order (BLS) 91.1/2. Traditiecommissie Koninklijke landmacht (930701).

KL-order (BLS) 15.6. Lijst van te nemen maatregelen ingeval van een calamiteit (930923).

KL-med. 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (931101).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomstdata, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14. Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog.

IK 5-135. Fascines (groot).

IK 5-195. Infanterie pionier luchtmobiel.

VS 5-145. Mijnenlegpeloton.
VS 5-192. Geniegroep luchtmobiel.
VS 6-252, 4e druk. Bediening enkele stuk 155 mm, mech, M 109 A2/90.
IK 9-53, 3e dr. Instructiekaart voor de commandant van een bergingsvoertuig (-eenheid).
VS 17-154. Het tirailleurpeloton van het verkenningsseskadron.
IK 55-1, 4e dr. Handleiding voor de chauffeur t.b.v. het vervoer van bepaalde gevaarlijke stoffen.
VS 55-30. 4e dr. Verplaatsingen.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-40/1. Lijnverbindingen (2e dr.) Gebruik van glasvezelkabel en het Mercedes lijnwerkersvoertuig.

VS 11-6/1. Subject Indicator Code (2e wijz). Vertaling van de APP-3. SICs gebruik bij het verzenden van berichten via o.a. Berdis, Abdis en MTS.

In voorbereiding:

Een nieuwe uitgave van **VS 11-30** De veldpostdienst. Hierin wordt opgenomen de veldpostregeling in vredetijd onder bijzondere omstandigheden en in oorlogstijd. Tvs wordt de taak van de (hoofd)facteur beschreven onder intrekking van VS 11-31.

I.v.m. Vlotats wordt het Message Transfer System (MTS) ingevoerd.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat de officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

De vereniging organiseert in de maand oktober voor leden en belangstellenden twee bijeenkomsten (onder voorbehoud): een bijeenkomst waarop General Matan Vilnay, Commander (Israëli) Southern Command zal spreken over

The Peace Process between Israel and its neighbours

en een bijeenkomst waarop General Sir Michael Rose zal spreken over

De situatie in voormalig Joegoslavië

Bij het ter perse gaan van dit nummer waren nog geen nadere bijzonderheden bekend. Leden zullen tijdig worden geïnformeerd.

De beschrijving van de bevrijding

In deze maanden is het vijftig jaar geleden dat de militaire operaties werden uitgevoerd, die uiteindelijk zouden leiden tot de bevrijding van Nederland. Nadat op 11 september 1944 de eerste Amerikaanse militairen ten zuiden van Maastricht de Belgisch-Nederlandse grens overschreden en op 12 september Noordbeek en Mheer als eerste gemeenten in Nederland werden bevrijd, zou het nog acht maanden duren voordat de Duitse troepen in West-Nederland capituleerden en de bevrijding een feit was. Omvangrijke gevechtshandelingen vonden vooral plaats tussen medio september en begin december 1944.

Het bekendst is daarvan de operatie *Market Garden*, waarover in deze uitgave een artikel van dr. H. Amersfoort is opgenomen. Het in dit artikel ook vermelden van de door de Duitsers nagestreefde operationele doelen werpt een ander licht op het verloop van deze operatie. Dat geldt tevens voor de daarop volgende operaties die leidden tot het openen van de haven van Antwerpen en de bevrijding van Nederland bezuiden de grote rivieren.

Vanaf medio november '44 bleef de frontlijn tussen de geallieerden en de Duitsers in Nederland geruime tijd min of meer stabiel, omdat het geallieerde zwaarte-

punt in dit deel van het Westeuropese operatiegebied was verlegd naar het Rijnland met Keulen als belangrijkste doelwit. Eerst na de overgang over de Rijn bij Wesel op 23 maart 1945 werd weer een grote operatie op Nederlands grondgebied uitgevoerd en begon de bevrijding van Noord-Nederland. Daarbij werd op 11 en 13 april de Gelderse IJssel overschreden en de opmars in westelijke richting voortgezet, waarna op 5 mei 1945 de Duitse capitulatie volgde. Van de vermelde acht maanden hebben dus gedurende drie maanden intensieve gevechten op Nederlands grondgebied plaats gevonden.

In schril contrast met deze drie maanden, die nodig waren Nederland te bevrijden, staat de tijdsduur van slechts vijf dagen, waarin Nederland in de periode van 10 tot 14 mei 1940 onder de voet werd gelopen. (N.B. In Zeeland hebben de Nederlandse troepen de gevechten nog tot 18 mei voortgezet.)

Het is op zijn minst opmerkelijk te noemen, dat de ge-waarschuwde Nederlandse krijgsmacht na vele maanden van voorbereiding tijdens de mobilisatie, in zo korte tijd moest capituleren voor een (Duitse) tegenstander die qua mankracht minder sterk was. Even opmerkelijk is het verloop van de gebeurtenissen in september 1944. Na bijna vernietigend te zijn verslagen en na een lange en chaotische terugtocht door Frankrijk en België, wisten de Duitsers de hen achtervolgende geallieerden de doortocht naar Noord-Nederland te beletten. Bovendien wisten zij vervolgens door (hardnekkig) verdedigend optreden en het uitvoeren van tegenaanvallen in Zuid-Nederland, gedurende bijna twee maanden omvangrijke geallieerde eenheden te binden en verliezen toe te brengen.

Over de dramatische meidagen van 1940 is uitgebreide (vooral) Nederlandstalige literatuur voorhanden. Na o.m. Wilsons *Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis*, de zgn. „Groene serie” van de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf (voorganger van de Sectie Militaire geschiedenis) en de bekende boeken van E.H. Brongers, is voorlopig het laatste woord gezegd in *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied* van H. Amersfoort en P.H. Kamphuis. Het is opvallend dat – de operatie *Market Garden* uitgezonderd – in tegenstelling tot de gebeurtenissen in mei 1940, over operaties in 1944 en 1945 op het Nederlandse grondgebied betrekkelijk weinig militair-wetenschappelijk literatuur beschikbaar is. Met name betreft dit de Nederlandstalige uitgaven.

Het bekendste overzichtswerk is het boek van B. Koning, *Bevrijding van Nederland*. Het boek is reeds gedateerd en geeft een beschrijving van de gebeurtenissen, maar nauwelijks enige analyse. Verder zijn er verscheidene uitgaven, die betrekking hebben op bepaalde (delen van) operaties en die in het algemeen ook voornamelijk beschrijvend van aard zijn. Overigens moet worden opgemerkt, dat de zeer omvangrijke literatuur over de operatie *Market Garden* in sterke mate betrekking heeft op dat deel van de operatie, dat wel wordt aangeduid als de *Slag om Arnhem*. Momenteel is er dus geen modern overzichtswerk beschikbaar, waarin de operaties, die leidden tot de bevrijding van Nederland, op verantwoorde wijze zijn beschreven. Het verloop van de gevechten is weliswaar vaak beschreven maar er is niet of nauwelijks aandacht voor de aspecten als de militairstrategische situatie, haar interpretatie door de bevelhebbers, de beschikbaarheid van eenheden en de gevechtsbereidheid ervan, de wijze van besluitvorming op de verschillende bevelsniveaus, vrijheid van handelen, opleiding en training, logistieke ondersteuning en infrastructuur.

Michael Howard heeft in zijn boek *The causes of war* aangegeven, dat een evenwichtige geschiedschrijving van militaire operaties dient te berusten op studie:

- in de breedte; d.w.z. de onderzoeker moet een relatie leggen met de ontwikkelingen in de wijze van oorlogvoering;
- in de diepte; wat inhoudt dat uitgebreide bronnenstudie dient plaats te vinden; en
- in de context; dit houdt in, dat ook de maatschappelijke, culturele en andere relevante facetten mede in de beschouwingen moeten worden betrokken.

De artikelenserie die in de *Militaire Spectator* zal verschijnen en het speciale *Bevrijdingsnummer*, dat voor mei 1995 is gepland, zal slechts ten dele in de genoemde leemte kunnen voorzien. Een boek met een overeenkomstige opzet als het eerder genoemde *mei 1940* voorziet in een lacune en een behoefte. Een dergelijk werk is niet alleen van belang voor de militaire historicus of een belangstellende, maar ook en vooral voor de verdere vorming van de militair. De redactie vertrouwt erop, dat de militair-historici van de krijgsmacht zich die kans op baanbrekend werk niet laten ontnemen.

D.L. Berlijn

kolonel van de Koninklijke luchtmacht

Operatie Deny Flight

Verslag van het eerste detachement in Villafranca

In april 1993 werd besloten Nederlandse F-16's uit te zenden voor deelname aan operatie Deny Flight. Voor de eerste maal sinds de uitzending van Hunters naar Nieuw Guinea, ca. 30 jaar geleden, moesten jachtvliegtuigen van de KLu grootschalig en gedurende een langere periode buiten de centrale sector worden ingezet. De voorbereidingen en ont-plooiing van het detachement hebben een schat aan informatie gegeven, die wordt gebruikt en zal worden gebruikt bij huidige en toekomstige verplaatsingen.

Hieronder volgt een kort verslag van de ervaringen van het eerste F-16-detachement dat deelnam aan operatie Deny Flight. Het relaas wordt voorafgegaan door een schets van de situatie en de voorbereidingen op vliegbasis Twenthe.

Reaction Forces

Ten tijde van de Koude Oorlog ging men er vanuit dat de te beschermen Nederlandse belangen hoofdzakelijk in de *Central Region* lagen. Door de Golfoorlog is dat inzicht gewijzigd en is men zich gaan realiseren dat ook belangen verder van huis moeten kunnen worden beschermd. Ook door het wegval-len van het Oostblok en de daarmee gepaard gaande toename van regionale conflicten, begreep men dat de statische krijgsmacht niet meer voldeed en moest worden aangepast. In de Defensienota kondigde de minister aan, de krijgsmacht te zullen omvormen tot een apparaat dat snel inzetbaar moest zijn in verschillende delen van de wereld. Het concept van de *Reaction Forces* (RF) was geboren.

Contingency Plannen

Als de krijgsmacht snel inzetbaar moest zijn, dan de Koninklijke luchtmacht dus ook. Het was dus zaak zich daarop voor te bereiden. Snel inzetbaar betekent weinig tijd om zaken op orde te brengen

en daarom dienden er *contingency* plannen (COP) te komen. De mogelijke deelname van Nederlandse F-16's aan het Golfconflict en de inzet van *Patriot*-eenheden in Turkije en Israël in het recente verleden, waren hiervoor goede ervaringen. Voor de verschillende wapensystemen werden COP's gemaakt, waarin een aantal aannames en uitgangspunten werd verwoord dat enig houvast moest bieden. Hierbij moet worden gedacht aan bv. het maximum aantal te vliegen sorties per dag en de soort en hoeveelheid wapens die zijn benodigd. Gebaseerd hierop kon dan weer de logistieke ondersteuning worden afgestemd. Gelet op de verwachte wisselende omstandigheden van uitzendingen was het niet de bedoeling een strak keurslijf te maken.

Voorbereidingen op Twenthe

Op vliegbasis Twenthe maakte één van de twee squadrons reeds een aantal jaren deel uit van *Ace Mobile Force* (AMF). Dit hield in dat het squadron zou kunnen worden opgedragen zich te verplaatsen naar één van twee mogelijke lokaties in Noorwegen en Denemarken om daar, in geval van een zich ontwikkelende crisis, de minder robuuste noordflank te versterken. Omdat deze lokaties bekend zijn, zijn voor deze optie uitgebreide voorbereidingen getroffen. Dit lijkt dus op het RF-concept, met het belangrijke verschil dat bij AMF precies bekend is waarnaar toe moet worden verplaatst en wat daar zal worden aangetroffen. Bij RF-operaties is dat niet per se het geval. Toch was het voor Twenthe duidelijk dat indien de luchtmacht gevraagd zou worden een bijdrage te leveren aan het conflict in Joegoslavië, men aan de ervaringen van Twenthe zou denken in de AMF, en aan 315 Sqn zou opdragen te gaan. Wij konden dus maar beter zijn voorbereid.

Het proces om de basis in januari 1995 in gereedheid te brengen een RF-onderdeel te worden, werd

versneld en in april '93 zou een eerste oefening naar *airbase Birdwater* (genoemd naar de toenmalige commandant kolonel Frank Vogelpoel) in het verre *Krautia* plaatsvinden. *Birdwater* was in werkelijkheid de vliegbasis Gilze-Rijen in het zuiden van het land. Omdat de politieke realiteit van dat moment - voorjaar '93 - het oefenscenario te nadrukkelijk ging benaderen en men niet wilde dat een werkelijke verplaatsing *niet* vanaf het eigen onderdeel zou geschieden, werd op de dag dat de eerste F-27's met materiaal vanaf Twenthe richting *Birdwater* vertrokken, de oefening afgeblazen. Een paar dagen later zaten de eerste mensen in de F-27's richting Villafranca. Een goede beslissing dus.

Team 1, 2 en 3

Een RF-uitzending geschiedt in een aantal slagen. De eerste: de verkenning van de lokatie om daarmee het benodigde materiaal en grootte van het detachement vast te stellen. Dit gebeurt met ca. 25 man: team 1. Ondertussen wordt thuis het personeel voorbereid en het verplaatsingspakket samengesteld. In de tweede slag verplaatsen de kwartiermakers, het eerste deel van het detachement en de eerste zes F-16's. Met dit deel van het detachement moet alvast beperkt kunnen worden geopereerd. Dit team bestaat uit ca. 125 man: team 2. In de derde slag worden de overige twaalf F-16's, en het overige personeel en materiaal van het detachement overgevoerd. In het geval van Villafranca was dit ca. 200 man: team 3. De totale sterkte voor Villafranca was dus initieel ca. 350 man.

Chronologie

Op 3 april kreeg commandant vliegbasis de opdracht achttien F-16's naar Noord-Italië te verplaatsen om VN-resolutie 816 - het vliegverbod boven het luchtruim van Bosnië Herzegovina - ten uitvoer te leggen. Hiervan waren zes F-16's afkomstig van de vliegbasis Volkel: de Recce-vliegtuigen van 306 Sqn. De overige twaalf vliegtuigen zouden worden ingezet als luchtverdedigers. Diezelfde dag werd team 1 in gereedheid gebracht. De volgende dag, 4 april, vertrok team 1 in twee F-27's van 334 Sqn naar Villafranca. Nog diezelfde middag begonnen de *First Impression Reports* (FIR) van team 1 over de fax bij Twenthe binnen te rollen. Aan de hand van deze FIR's kon men op Twenthe aan de

slag. Hoewel men natuurlijk wist dat Villafranca een NAVO-standaard-vliegveld was, was niet bekend welke faciliteiten men daar kon gebruiken. Het was de taak van team 1 dit, in overleg met de Italiaanse basiscommandant en de Italiaanse luchtmachtstaf in Rome, vast te stellen.

Op de morgen van 7 april verzamelde team 2 zich op vliegbasis Twenthe om daar de laatste instructies te krijgen en zo veel mogelijk te worden geïnformeerd over de situatie op Villafranca. Vervolgens verplaatste team 2 zich naar Noord-Italië. Op dat moment werd de opbouw van het detachement ter hand genomen. Twee dagen later, op 9 april, konden de eerste trainingmissies worden gevlogen. Het detachement was toen reeds ter plaatse en er kon beperkt worden geopereerd. Weer drie dagen later, op 12 april, besloot de VN operatie Deny Flight van start te laten gaan. Op 13 april arriveerde team 3. Hiermee was de verplaatsing en het belangrijkste deel van de opbouw compleet.

Villafranca

Villafranca is een ander soort basis dan Twenthe. Het veld is klein, het heeft geen ervaring met luchtverdedigingsoperaties, het heeft weinig faciliteiten en het banenstelsel en de taxiwegen voldoen niet overal aan de F-16-eisen. Het was duidelijk dat er veel zelf moest worden geregeld en dat veel materiaal van huis moest worden meegenomen. Het kwam erop neer dat het verkenningsteam, team 1, aan Twenthe liet weten dat er nog hard moest worden gewerkt om het veld geschikt te maken voor F-16-operaties. Nu wilde het toeval dat men in de voorbereidingen voor *Birdwater* was uitgegaan van een *worst case scenario*. Dit houdt in: zelf voorzien in legering, voeding, bewaking, onderhoud, werkplekbehuizing, enz., dus weinig *Host Nation Support*. Niet de beste omstandigheden dus. Het was dan weliswaar niet ideaal, maar men was goed voorbereid. Het materiaal werd in 70 containers gepakt, of gereed gezet in zgn. box-pallets. Dit zijn scharnierende stapelbare houten planken, die geplaatst op een standaardpallet een vierkante „box” vormen (afb. 1). Ideale dingen! Personeelslijsten werden samengesteld en het uitzendgereed maken van het personeel begon (prik in de bil, uitreiking aanvullende PSU, enz.). Al met al een zeer drukke tijd.

Afb. 1 Box-pallets

Het vertrek

De langste tijd die ik voordien ooit van huis ben geweest is ca. zes weken. Ik hoor de marinecollega's al lachen, maar ik ben weer vaker dan zij op 48.000 voet met Mach 2.0 met mijn vliegtuig door het geluid gegaan. Ik bedoel maar te zeggen dat krijgsmacht delen zich soms moeilijk laten vergelijken, en wat afscheid nemen betreft zal de KLu nog wel niet zo bedreven zijn. Zonder veel voorbereidings-tijd thuis te moeten vertellen dat je voor zes maanden weg bent, viel voor menig een zwaarder dan gedacht. Ten tijde van de Golfoorlog was de operatie voor vliegbasis Twenthe op het laatste moment afgeblazen; die ervaring lag voor velen nog vers in het geheugen. Toen duidelijk werd dat het dit keer menens was, was men toch even stil. Even maar.

Door de grote belangstelling van de pers leek het vertrek vanaf de personeelskantine op vliegbasis Twenthe nogal chaotisch. En misschien was dat hier en daar ook wel zo. Maar eenmaal op het veld bij de vier F-27's en de Portugese *Hercules* viel alles op zijn plaats. Wat toen goed zichtbaar werd, was het internationale karakter van de operatie, tastbaar gemaakt door de aanwezigheid van de Portugezen. Wij maakten gebruik van de NAVO-transportpool en vlogen over Oostenrijk in ca. twee uur naar Villafranca in Italië. De eerste zes F-16's mochten niet over Oostenrijk en vlogen om, over Frankrijk. Na op Villafranca met de basiscommandant te hebben kennisgemaakt begon de opbouw. Hoewel, de containers met vracht zouden pas 's nachts en de volgende dag arriveren.

De opbouw

De opbouw van het detachement moest van *scratch* beginnen. Voor werkplekonderkomens op de basis voor het personeel moesten uit Trento prefabs worden ingehuurd *en* worden geplaatst *en* worden aangesloten op elektriciteit *en* worden voorzien van telefoon. *Foreign Object Damage* (FOD)-roosters moesten worden gemaakt en geplaatst. Dit zijn stalen rekken die over de weg worden gelegd om zo kiezelsteentjes uit de banden van auto's los te trillen, zodat ze niet op de taxibanen terecht komen en vervolgens in de motor van de F-16.

Verbindingen moesten worden gerealiseerd, zowel extern met de hoofdkwartieren als intern. De installatie van UHF, mobilfoon, omroepsysteem, en het trekken van ca. 10 km kabel hoorden hier ook bij. WC-blokken moesten worden geplaatst, beerputten geslagen enz.

Een hele klus, maar dankbaar werk en goed voor het moreel (over het algemeen).

Door het verkenningsteam was geconcludeerd dat de basis te klein was voor het realiseren van een tentenkamp voor het personeel. Militaire accommodatie op het veld was er niet en dus moest worden uitgeweken naar hotels.

In enkele dagen tijd voor 350 man zes maanden hotelaccommodatie realiseren, in een toeristisch gebied waar de hoteleigenaren reeds een jaar van tevoren met touroperators afspraken maken, is niet eenvoudig.

Het feit dat dit alles moest gebeuren tijdens het paasweekeinde maakte het alleen nog maar moeilijker, maar uiteindelijk lukte het.

„Chop”

De Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten had aan commandant Afsouth laten weten dat op het moment van landen van de F-16's op Villafranca, de eenheid als *gechopped* moest worden beschouwd. Dit hield in dat de achttien F-16's onder bevel van Admiraal Boorda (ComAfsouth) werden gesteld. Het feit dat het KLu-detachement nog aan het opbouwen was, werd door Afsouth als een *minor detail* beschouwd en de operationele opdrachten rolden binnen.

Op zijn minst heeft dit enerzijds de opbouw en anderzijds de operaties verstoord. ▷

Operaties

De operaties werden gekenmerkt door zeer lange vluchten van zo'n 4 1/2 uur. Dit is ook nu nog het geval. F-16's stijgen op, vliegen ca. 40 minuten richting Bosnië Herzegovina, verblijven ca. 30 minuten in de *Fighter Area of Responsibility* (FAOR) gaan naar de tanker (USAF KC-135) „gooien hem vol", weer terug boven Bosnië Herzegovina, ca. een uur in de FAOR, weer naar de tanker, een uur patrouilleren en terug naar huis (afb. 2). Viereneenhalf uur is een lange zit en vermoeit meer dan men denkt. Met opstarten, checks doen en terugkomen, verblijft de vlieger ca. 5 1/2 uur vastgesnoerd op zijn stoel. Probeert u het maar eens.

Het luchtruim boven de Adriatische Zee is schoongemaakt van burgervliegverkeer en boven de Krajina's wordt in speciale corridors gevlogen.

Alles wordt gecontroleerd door gevechtsleiders aan boord van NAEW-vliegtuigen, die continu in verbinding staan met het operationele hoofdkwartier 5 ATAF in Vicenca.

Verslag van een vlucht

„Bij het overschakelen van Padova Mil naar de Awacs-frequentie (Padova Mil is de roepnaam van het militaire vluchtleidingsstation in Padova) horen wij dat Turkse F-16's een helikopter schaduwen. De positie waar de helikopter landt wordt aan ons doorgegeven en de Turken gaan, na drie uur boven Bosnië te hebben gevlogen, naar huis. Magic – roepnaam van de Awacs – laat ons weten dat het om een mogelijke overtreder gaat. Omdat wij voor de identificatie zeer laag moeten vliegen, brengt dit

Afb. 2 Bijtanken in de lucht

ons binnen het bereik van grondvuur of AAA, zoals wij dat noemen. Storingsapparatuur wordt nog eens gechecked en wij duiken naar beneden. Om tegenstanders zeer weinig tijd te geven te reageren, vliegen wij zo hard mogelijk. Jinkend – snelle onregelmatige vliegbewegingen om AAA te ontwijken – duiken wij richting helikopter. Als wij hem oppikken blijkt het een HIP te zijn met een groot rood kruis er op. Er staan ook een hoop militaire voertuigen bij, maar zo te zien draait de motor van de HIP niet meer en is hij niet van plan weer snel te vertrekken. Na de „pass" klimmen wij zo snel mogelijk weer naar veiligere hoogte en rapporteren aan Magic hetgeen wij hebben gezien. De HIP is gedurende onze patrouille inderdaad niet meer de lucht ingegaan."

Dit soort zaken en het schaduwen van vliegende helikopters kwamen regelmatig voor.

Resolutie 836

Begin juni dreigde de situatie voor onze blauwhelmen in Bosnië te verslechteren. In de VN werd toen besloten dat de aanwezige luchtstrijdkrachten (Isk) konden worden ingezet om de VN-troepen te beschermen, indien daarom werd verzocht door de VN-commandant ter plaatse. Resolutie 836 werd op 22 juni 1993 aangenomen en het detachement op Villafranca moest naast het uitvoeren van luchtverdedigingopdrachten, ook kunnen worden ingezet voor luchtsteunoperaties, ofwel *Close Air Support* (CAS). Hoewel Nederlandse F-16-vliegers normaliter beide taken – luchtverdediging en het aanvallen van gronddoelen – kunnen uitvoeren, was de situatie op Villafranca niet meer representatief. Toen eind 1992 over inzet van Nederlandse F-16's werd gespeculeerd, werd gesteld dat deze uitsluitend zouden worden ingezet voor luchtverdediging. De vliegers van Twenthe oefenden vanaf dat moment uitsluitend in dit soort operaties en specialiseerden zich in gerelateerde zaken, waaraan tot op dat moment geen of weinig aandacht was besteed. Hierbij moet worden gedacht aan het 's nachts bijtanken in de lucht en de inzet van de F-16 tegen laagvliegende helikopters. Toen in juni '93 de opdracht werd verstrekt dat ook gronddoelen moesten worden aangevallen, waren de op Villafranca aanwezige vliegers niet meer voldoende in deze taak geoefend.

Vliegers van Volkel, die net een opwerkprogramma

Afb. 3 F-16 bewapend met Laser Guided Bombs voor het ten uitvoer brengen van resolutie 836

in Canada achter de rug hadden, werden ingevlogen om naast de collega's van Twente deel uit te maken van het detachement. Na een korte training met *Forward Air Controllers* van de 11 Luchtmobiele Brigade boven een speciaal oefengebied in Italië, vertrokken de FAC's richting Bosnië. Kort daarop voerden de vliegers van Volkel bewapende vluchten uit boven Bosnië om, indien hierom zou worden gevraagd, blauwhelmen die in het nauw waren gedreven te beschermen (afb. 3).

Slot

Op 12 april 13.00 uur, vlogen Nederlandse F-16's als eerste het gebied boven Bosnië binnen om daar mee te helpen de *no fly zone* af te dwingen en later, d.m.v. *Close Air Support*, de VN-troepen te beschermen. Op 7 oktober 1993, toen het eerste detachement werd afgelost, was ca. 4300 uur gevlogen in ruim 1000 sorties, dag en nacht. Ca. 30 keer waren daarbij werkelijke overtredingen geconstateerd. Met deze radicale vermindering van overtredingen – vóór de *no fly zone* werd afgedwongen was dit ca. 460 keer en na het invoeren ervan ca. 30 – kan men stellen dat VN-resolutie 816 tot op dat

moment effectief werd afgedwongen. Daarnaast is het geweld tegen onze blauwhelmen m.i. binnen het acceptabele niveau gebleven. Ik ben ervan overtuigd dat ook hier naast de *carrot* de aanwezigheid van de *stick* een goede invloed heeft gehad.

Boven Bosnië Herzegovina bevinden zich 24 uur per dag NAVO-vliegtuigen. Voor generaals van de tegenpartij die overwegen zich in het conflict te mengen en het luchtruim boven Bosnië tactisch te gebruiken, moet de aanwezigheid van de Isk een belangrijke factor zijn waarmee rekening wordt gehouden. De aanwezigheid van deze Isk werkt dus stabiliserend. Hoewel dit natuurlijk een mooi resultaat is, zal ik tegelijkertijd de eerste zijn toe te geven dat deze stabiliteit nog bij lange na niet het gewenste effect heeft voor de burgers van Bosnië Herzegovina. Het personeel van het detachement moet zich tevreden stellen met de gedachte dat de achttien F-16's van de KLu eraan hebben bijgedragen escalatie van het conflict naar Servië en wellicht zelfs naar Kosovo te voorkomen. Als zodanig heeft de F-16 bewezen een effectief wapen te zijn voor crisisbeheersingsoperaties en heeft daarmee een belangrijke plaats verworven in de nieuwe, snel inzetbare krijgsmacht.

Noord-Brabant en operatie Market Garden September-oktober 1944

Market Garden heeft altijd tot de verbeelding gesproken. De redenen daarvoor zijn niet moeilijk te bedenken. Allereerst is daar de taaie maar vergeefse strijd van de Britse para's in Oosterbeek en Arnhem. Hun nederlaag is opvallend genoeg sterker blijven voortleven dan de successen van de twee Amerikaanse luchtlandingsdivisies bij Eindhoven en Nijmegen. Voor velen is *Market Garden* synoniem met *de slag om Arnhem*. De toon werd eind september 1944 al gezet. De Britse en Amerikaanse kranten die James Gavin, commandant van 82 US Airborne Division en zijn mannen onder ogen kregen, stonden bol van verhalen over de Britten, maar zwegen vrijwel over hun toch ook niet kinderachtige gevechten in Nijmegen en, verder naar het zuiden, in de corridor. In zijn in 1979 verschenen memoires kon Gavin zich er nog kwaad over maken.

Een andere reden voor de grote belangstelling is het schrille contrast tussen de verwachtingen die aan de operatie ten grondslag lagen enerzijds en het mislukken ervan anderzijds. De ambitie van generaal Sir Bernard Montgomery was, uit een bruggehoofd over de Rijn het Ruhrgebied vanuit het noorden aan te vallen en de Duitse hoofdmacht daar in het westen te vernietigen. Gelijkijdig zou de 12th Army Group het Ruhrgebied vanuit het zuiden aanvallen. Zo moest *Market Garden* het einde van de oorlog in het westen inluiden.

Vooraf voor Nederlanders is de operatie onverbreekelijk met deze verwachting verbonden: met gelukkige gezichten in een zonnige straat, vlaggen aan de huizen en de smaak van de eerste echte chocolade en sigaretten. Het mislukken van *Market Garden* en het moeizame verloop van de verovering van Brabant en Zeeland daarna, bepaalden ook het verdere verloop van de bevrijding van Nederland. Voor het invallen van de winter kwam alleen het gebied ten zuiden van de grote rivieren in geallieerde handen. Het front kwam in het rivieren-

gebied te liggen. West-Nederland ging een lange strenge winter tegemoet, met een hongerende bevolking in de grote steden.

In dit artikel zal ik nader ingaan op de strategische en operationele omstandigheden waaronder *Market Garden* werd geboren en op de gevolgen van het mislukken van deze operatie. Tevens zal worden weergegeven welke verwachtingen de Duitsers begin september 1944 hadden over het verdere verloop van de strijd en hoe zij op *Market Garden* reageerden.

Zuidelijk Nederland in de frontlijn: de geallieerden

Begin september 1944 verloor de geallieerde achtervolgingsoorlog, die was gevolgd op de uitbraak uit het Normandische bruggehoofd en vooral na het overschrijden van de Seine goed op gang was gekomen, zijn momentum. Op 3 september was Brussel bereikt en de volgende dag viel de Antwerpse haven, praktisch onbeschadigd, in Britse handen. Maar hoe moest het nu verder? Moest Montgomery de voorwaartse beweging tot elke prijs handhaven, om in zo'n kort mogelijke tijd operationele winst te boeken en wellicht een herstel van de Duitse weerstand voor de Rijn definitief onmogelijk te maken? Of moest hij erkennen dat een dergelijke opmars logistiek niet meer te ondersteunen zou zijn en moest op dat gebied eerst orde op zaken worden gesteld? Antwerpen was veroverd, maar de Scheldemond was nog in handen van de 15. Armee van generaal Gustav von Zangen. Voorrang geven aan het vrijmaken van de Schelde en de vernietiging van de 15. Armee zou tijd kosten, tijd die de Duitsers mogelijk gelegenheid zou geven zich te herstellen, hetzij in de *Westwall*, hetzij mogelijk zelfs daarvoor in de Kempen en Noord-Brabant.

Wat was de beste keus? Tijdens overleg op 3 september met de commandant van het Britse 2nd Army, luitenant-generaal Sir Miles Dempsey en de

commandant van de 12th Army Group, luitenant-generaal Omar Bradley, hakte Montgomery de knoop door. Na de verovering van Antwerpen, die elk moment was te verwachten, zou de 15. Armee over land zijn afgesneden van haar terugtocht-wegen naar Duitsland. De restanten van de Duitse 7. Armee, die in Normandië was verslagen, vielen naar het noordoosten terug op de *Westwall*. Tussen Antwerpen en Maastricht gaapte een vrijwel onverdedigd gat. De voorhoede van het 2nd Army, het XXX Corps, lag op dat moment in de driehoek, met de basis tussen Brussel en Leuven en de top bij Antwerpen. Het XXX Corps diende zijn opmars derhalve niet in noordelijke, maar in noordoostelijke richting voort te zetten. Na de overschrijding van het Albertkanaal zou het de achtervolgingsoorlog van de voorgaande tijd eenvoudig hervatten tot over de Nederlandse grote rivieren. Het zou daarbij Noord-Brabant doorkruisen over twee doorgaande wegen. Het ging ten eerste om de route Geel-Turnhout-Tilburg-'s-Hertogenbosch-Zaltbommel.

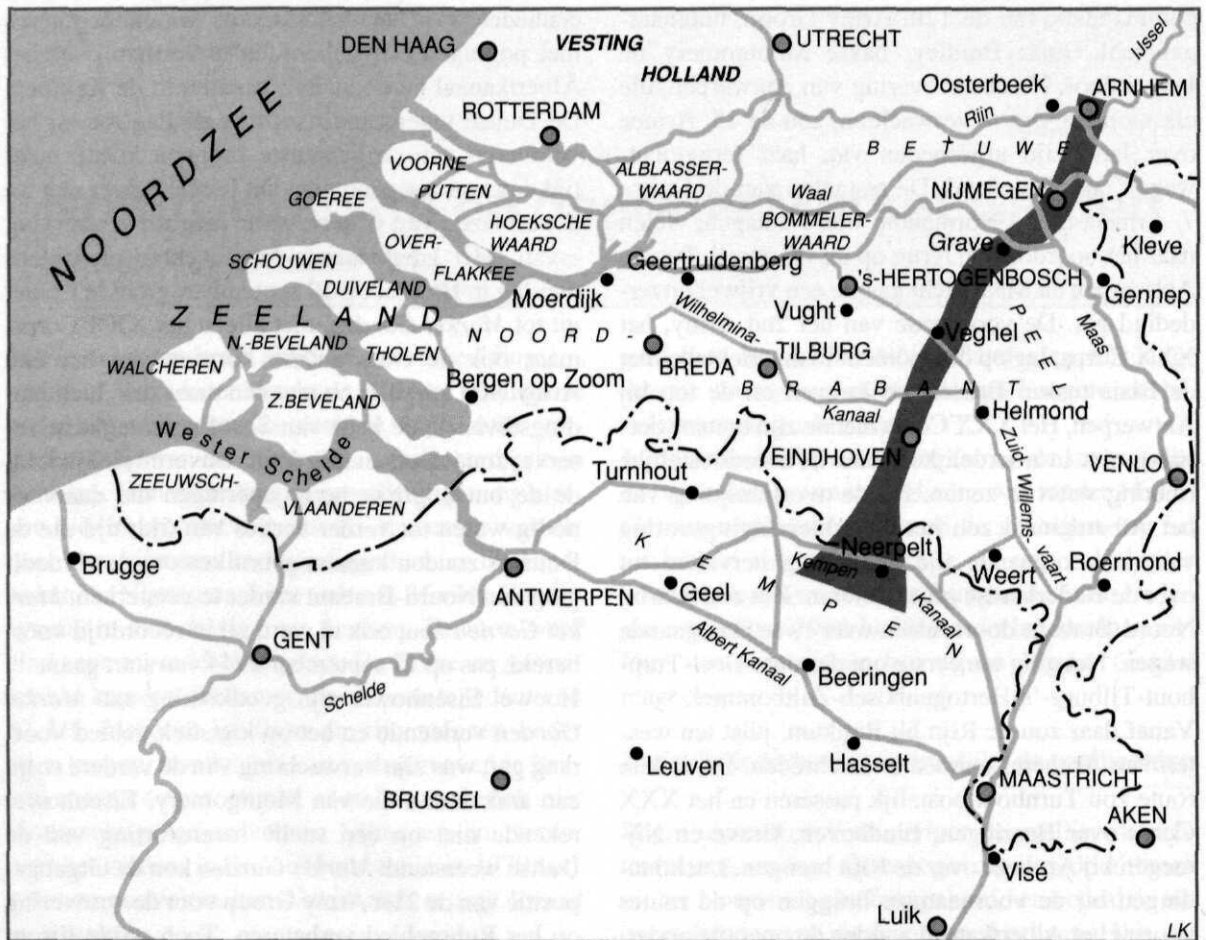
Vanaf daar zou de Rijn bij Renkum, juist ten westen van Arnhem, worden overschreden. De andere route zou Turnhout oostelijk passeren en het XXX Corps over Beeringen, Eindhoven, Grave en Nijmegen bij Arnhem over de Rijn brengen. Luchtlandingen bij de voornaamste bruggen op de routes voorbij het Albertkanaal zouden de operatie ondersteunen. Eenmaal bij Arnhem zou het 2nd Army in oostelijke richting afbuigen, om de *Westwall* heen, Duitsland in. De operatie zou, na enkele dagen van reorganisatie, op 6 september van start gaan onder de codenaam *Comet*.

Het is van belang op te merken dat Montgomery bij de planning van *Comet*, het behalen van één operationeel doel, een bruggehoofd over de Rijn, liet prevaleren boven andere kwesties die nog op een oplossing wachtten. Herinnerd zij aan het zeker stellen van de logistiek door de verovering op de Scheldemonding, het uitschakelen van de 15. Armee op zijn linkerflank en het veroveren van het gehele gebied tussen de Kempische kanalen. Voor het doorbreken van de *Westwall* bij Aken rekende Montgomery op het 1st US Army van de naburige 12 Army Group.

Deze prioriteit voor de vorming van een bruggehoofd over de Rijn zou zijn handelen tot half oktober blijven bepalen en tevens tot toenemende wrijving met de *Supreme Commander* leiden. Zowel het een als het ander bleek al direct nadat de voorste

eenheden van het XXX Corps waren begonnen met pogingen bruggehoofden te vormen over het Albertkanaal en de andere kanalen in de Kempen. De Duitse tegenstand nam met de dag toe en het veroveren van de gewenste bruggen kostte meer tijd dan was aangenomen. Dit leidde echter niet tot het afblazen van *Comet*, maar juist tot versterking ervan. Met goedkeuring van Eisenhower, tijdens overleg in Brussel op 10 september, groeide *Comet* uit tot *Market Garden*: niet alleen het XXX Corps, maar ook de twee andere korpsen van het 2nd Army (XII en VIII) en niet één maar drie luchtlandingsdivisies, de helft van Shaef's strategische reserve, zouden eraan meedoen. Onvermijdelijk leidde de omvangrijke hergroeperingen die daarvoor nodig waren tot verder verlies van tijd; tijd die de Duitsers zouden kunnen gebruiken om de verdediging van Noord-Brabant verder te versterken. *Market Garden* zou, ook al werd zij in recordtijd voorbereid, pas op 17 september 1944 van start gaan.

Hoewel Eisenhower zijn goedkeuring aan *Market Garden* verleende en het op logistiek gebied voorrang gaf, was zijn verwachting van de verdere strijd een andere dan die van Montgomery. Eisenhower rekende niet op een snelle ineenstorting van de Duitse weerstand. *Market Garden* kon de uitgangspositie van de 21st Army Group voor de verovering op het Ruhrgebied verbeteren. Toch wilde Eisenhower deze operatie niet los zien van de verovering op de Scheldemond, de ingebruikneming van de haven van Antwerpen en de vernietiging van 15. Armee. Juist in de voorgaande dagen oefenden de logistieke planners van Shaef en de *Naval Commander-in-Chief*, admiraal Sir Bertram Ramsay, druk op hem uit de havens van Antwerpen en mogelijk ook Rotterdam met voorrang te openen. Op een aantal bijeenkomsten van Eisenhower en zijn ondercommandanten en in zijn correspondentie met Montgomery, zou Eisenhower daarop dan ook voortdurend en met toenemende klem hameren. Tegelijkertijd was het eigen aan de leiderschapstijl van Eisenhower en aan de verhoudingen in de Brits-Amerikaanse coalitie, dat de *Supreme Commander* Montgomery veel handelingsvrijheid liet. Verder ging Eisenhower, hoewel bezorgd, er lange tijd vanuit dat 21st Army Group zijn verschillende opdrachten tegelijkertijd en op tijd zou kunnen uitvoeren. Dat gaf Montgomery de ruimte zijn gang te gaan, zonder in de strikte zin van het woord ongehoorzaam te zijn. Intussen liet Montgomery, tij-

Het operatiegebied: Noord-Brabant en omgeving

dens en na *Market Garden* niet na bij Eisenhower onder de aandacht te brengen dat zijn Army Group, door het grote aantal verplichtingen, overbelast dreigde te raken. Verschillende malen werkte de *Supreme Commander* mee aan oplossingen daarvoor. Voor de verlengde frontlijn van de corridor stelde Eisenhower de twee Amerikaanse luchtdingsdivisies die aan *Market Garden* hadden deelgenomen ter beschikking. Tot hun grote ergernis zouden zij eerst medio november naar de strategische reserve van Shaef terugkeren. In de omgeving van Reims kregen zij de gelegenheid op adem te komen en hun verliezen aan te vullen, tot een maand later het Ardennenoffensief Eisenhower opnieuw dwong zijn reserves in de strijd te werpen. Ter rechterzijde van de corridor van *Market Garden* werkte Eisenhower op 22 september mee aan een verlegging van de vakgrens tussen de 21st en de 12th Army Group. Hierdoor nam de Army Group van Bradley tijdelijk de verantwoordelijk-

heid voor de flankdekking in het lastige terrein van de Peel op zich. Het XIX Corps werd daartoe versterkt met de 7 US Armoured Division. Ter linkerzijde van de corridor stelde Eisenhower op 8 oktober de kort tevoren op het continent aangekomen 104 US Infantry Division ter beschikking. Het 1st Canadian Army was hier niet in staat gebleken zijn dubbele opdracht uit te voeren. Het had namelijk zowel de Scheldemonding te veroveren als de 15. Armee in Noord-Brabant in tweeën te splijten, door een aanval vanuit het gebied ten westen van Turnhout over de as Tilburg-'s-Hertogenbosch naar de Maas.

Het duurde uiteindelijk tot half oktober eer Eisenhower beseftte dat de Army Group van Montgomery hoe dan ook niet in staat was zijn verschillende opdrachten tegelijk uit te voeren. Montgomery zag na het mislukken van *Market Garden* eindelijk af van zijn vaste voornemen alsnog een bruggehoofd over

de Rijn te vormen: nu meer stroomopwaarts, tussen Nijmegen en Kleef. Alle inspanningen van de 21st Army Group moesten van nu af aan zijn gericht op het in gebruik nemen van de haven van Antwerpen. In een nieuw directief voor de Army Group schreef hij:

„Operations designed to open the port will therefore be given complete priority over all offensive operations in 21 Army Group, without any qualification whatsoever”.

Het 1st Canadian Army zou zich kunnen concentreren op de strijd om de Scheldemond. Het British 2nd Army nam op zich het gebied tussen Tilburg en de corridor te veroveren. Het zou daartoe vanuit de corridor bij 's-Hertogenbosch uitbreken en juist ten zuiden van de Maas oprukken en aldus de 15. Armee van zijn terugtochtroutes over deze rivier trachten af te snijden. Deze manoeuvre had veel weg van die van de Duitse 9. Panzerdivision op 10-12 mei 1940, na de doorbreking van de Peel-Raamstelling bij Mill, en werd in 1944 door de Duitse staven in Noord-Brabant al enige tijd verwacht. Zij zou uiteindelijk op 22 oktober van start gaan. Alle operaties van de 21st Army Group ten oosten van de corridor werden stilgelegd. Tijdens een nieuwe conferentie in Brussel op 18 oktober van de geallieerde militaire top, wees Eisenhower de taak de *Westwall* te doorbreken en een bruggehoofd over de Rijn te vormen, toe aan de linker-vleugel van Bradley's 12th Army Group. Het zwaartepunt aan het westfront lag voorlopig op de as Aken-Keulen.

Mislukking van Market Garden: „blessing in disguise”

Wat kan, terugkijkend op de geallieerde operaties uit september en de eerste helft van oktober 1944, worden geconcludeerd? Begin september had het front zich gestabiliseerd bij een aantal waterlopen en kanalen in het noorden van België. De 21st Army Group was daarmee aangekomen in een gebied waar zich verschillende doelen en operationele opties voordeden. Het was ook juist vanwege deze doelen dat de geallieerde operaties vanaf de Seine in deze richting waren geleid. Hier lag de haven van Antwerpen, die in de geallieerde planning was voorbestemd uiteindelijk de strijd in het gehele westfront logistiek te ondersteunen. Het gebied lag ook op de route van Normandië naar het

belangrijkste doel: de verovering op het industriegebied van de Ruhr en de vernietiging van de Duitse hoofdmacht in het westen, die dit naar verwachting zou verdedigen. De operaties *Comet* en *Market Garden* hadden gemeen dat zij het behalen van een operationeel voordeel, het vestigen van een bruggehoofd over de Rijn, lieten prevaleren boven het verzekeren van de logistieke ondersteuning op de langere termijn. Tijdens de besluitvorming over *Market Garden* waren Eisenhower en Montgomery op dit punt eensgezind. Aan *Market Garden* kleefden risico's. Het gebied tussen het bestaande front en de Rijn bood, dankzij een groot aantal waterhindernissen, goede mogelijkheden voor het verdedigend en vertragend gevecht. Gezien de geringe Duitse troepensterkte leken deze echter geen reden de operatie niet te wagen. Bovendien konden de bruggen over de verschillende waterhindernissen met moderne middelen in een verticale omvatting worden bemachtigd: de inzet op grote schaal van luchtlandingseenheden. Na het mislukken van *Market Garden* begonnen de visies van Eisenhower en Montgomery uiteen te lopen. Montgomery hield hardnekkig vast aan het vestigen van een bruggehoofd over de Rijn, nu ten oosten van Nijmegen. Hij deed dit ondanks het feit dat steeds duidelijker werd dat zijn Army Group overbelast was en de vele opdrachten niet tegelijk aankon. Eisenhower benadrukte steeds meer de noodzaak haast te maken met de vrijmaking van de Scheldemonding. Omdat *Market Garden* Duitse eenheden naar Noord-Brabant had aangetrokken betekende dit tevens dat om de gebieden tussen Antwerpen en de corridor, en tussen de corridor en de Maas, zou moeten worden gevochten.

In het operatiegebied van Montgomery's 21st Army Group diende zich eind september 1944 een aantal operationele problemen aan dat om een spoedige oplossing vroeg. Het is daarbij van belang te beseffen dat deze problemen zich ook zouden hebben voorgedaan indien *Market Garden* was geslaagd. In tegenstelling tot Montgomery was Eisenhower zich hier al tijdens de voorbereiding van *Market Garden* sterk van bewust. Tegen de achtergrond van al deze problemen is er wat voor te zeggen de afloop van de operatie niet al te zeer te betreuren. Het was in feite een *blessing in disguise*, die voorkwam dat Montgomery in nog grotere moeilijkheden (logistieke en operationele) was gekomen, als hij zijn voorgenomen zegetocht naar het Ruhr-

gebied en van daar naar Berlijn onmiddellijk had voortgezet. Dat laatste was, zonder logistieke ondersteuning vanuit Antwerpen en met twee Duitse legers ter weerszijden van de corridor, een uiterst hachelijke zaak geworden.

Hitler, Von Rundstedt, Model en Noord-Brabant

Sinds de geallieerde uitbraak uit het bruggehoofd in Normandië was het Duitse leger aan het westfront op de vlucht. Het werd het Duitse opperbevel duidelijk dat de oorlog binnen korte tijd ook in het westen aan de grenzen van het *Reich* zou komen. Daar zou een nieuw samenhangend front moeten worden geschapen en daar zou de laatste slag om Duitsland gaan worden gevoerd. Hitler stelde zich tevens voor in de loop van die slag een poging te doen het initiatief te herwinnen in een groot tegenoffensief naar het westen: een idee dat later vorm zou krijgen in het Ardennenoffensief.

Op 24 augustus 1944 beval Hitler daarom de *Westwall* in staat van verdediging te brengen. De *Westwall* was aangelegd na de remilitarisering van het Rijnland in 1936, toen het Derde Rijk nog zo zwak was, dat het met een defensieve oorlog in het westen moest rekenen. Hij liep van de grens met Zwitserland tot aan Kleef. Nu, in 1944 was de logische voortzetting ervan een verdedigingslijn langs de IJssel, tot aan het IJsselmeer. Langs de IJssel was echter, op wat veldversterkingen na, niets voorbereid. Het verloop van de krijgshandelingen zou er toe leiden dat niet de IJssel, maar het rivierengebied ten westen van Arnhem en Nijmegen tot aan de kust, de voortzetting van de *Westwall* werd. Het eindpunt van de Duitse grensverdediging werd daardoor de Hollands-zeeuwse delta ten zuiden van Rotterdam. Was de IJsellinie zwak, de verdediging van de hele *Westwall*, vooral het gedeelte ten noorden van de sector Aken, liet te wensen over. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was de linie aan haar lot overgelaten. Het zou dus tijd kosten haar weer in orde te brengen. Voor de bezetting van de *Westwall* zouden bovendien in het Duitse achterland nieuwe troepen uit de grond moeten worden gestampt. Uit Normandië arriveerden slechts uitgeputte en gedecimeerde eenheden. Naar verwachting zou de *Westwall* pas in de tweede helft van oktober sterk genoeg zijn de geallieerde stormloop tot staan te brengen. Duidelijk was eveneens dat de zes tot zeven weken die nodig waren de *Westwall* in

orde te brengen, op het slagveld moesten worden bevochten. Juist eind augustus 1944 hervatten de geallieerden hun achtervolgingsoorlog vanaf de Seine. De poging een nieuw front te vormen langs de Somme en de Marne mislukte. De eerstvolgende lijn waarop een samenhangende verdediging bleek te kunnen worden gevoerd, lag tussen de Scheldemonding en Luik, langs het Albertkanaal. Deze lijn was in het bevel van 24 augustus ook al genoemd. De stelling, soms aangeduid als de *Brabantstellung*, was echter zeer dun bezet. Restanten van in Frankrijk vernietigde eenheden vloeiden ernaar terug. Verder waren op 4 september, de dag dat Antwerpen viel, voor dat gehele front slechts één infanteriedivisie en wat kleinere eenheden beschikbaar. De overige divisies van de Nederlandse kustverdediging waren inmiddels naar Frankrijk en België gestuurd om daar de gaten in het front te dichten. De kans dat de Britse opmars zou kunnen worden gestuit leek gering. De tijdelijke commandant in het gebied, generaal Hans Reinhard, commandant van het LXXXVIII Armee Korps verwachtte ieder moment een doorstoot naar het noorden, naar de grote rivieren. Eind augustus had hij uit voorzorg langs de Maas en de Waal al nieuwe stellingen verkend. De dagen na 4 september zou de situatie, door zorg van hogerhand, snel verbeteren. De val van Antwerpen was voor het *Oberkommando der Wehrmacht* en Hitler aanleiding voor een aantal maatregelen. Allereerst werd de commandostructuur verbeterd. De functies van *Oberbefehlshaber West* en commandant van de *Heeresgruppe B*, die sinds 17 augustus beide door veldmaarschalk Walter Model werden vervuld, werden weer uit elkaar gehaald. Veldmaarschalk Gerd von Rundstedt werd benoemd tot *Oberbefehlshaber West* met zijn stafkwartier in Koblenz. Model behield het commando over de *Heeresgruppe B* en vestigde zijn staf aanvankelijk in Hilversum en vanaf 15 september in Oosterbeek. De commandovoering aan het front tussen Antwerpen en Luik werd verbeterd door de staf van de nieuw opgerichte 1. Fallschirm Armee onder leiding van Generaloberst Kurt Student, erheen te brengen. Eenmaal aangekomen op zijn stafkwartier in Velp was zijn eerste taak het opvangen en reorganiseren van de uit België terugvloeiende eenheden. De regimenten van zijn Armee zouden zo spoedig mogelijk volgen. De laatste versterkingen voor de *Brabantstellung* waren afkomstig van de 15. Armee van generaal Gustav von Zangen. Dit

leger was door de val van Antwerpen afgesneden van zijn terugtochtroute over land naar de *Westwall*. Het kreeg nu opdracht krachtige detachementen in de Kanaalhavens achter te laten en deze als *Festungen* te verdedigen. Het gros van zijn sterkte, ruim 80.000 man, moest de beide oevers van de Schelde (een bruggehoofd bij Breskens en het eiland Walcheren) vast in handen houden en via Zuid-Beveland naar het front ten noorden en oosten van Antwerpen verplaatsen om daar het westelijke deel van de *Brabantstelling* te bezetten.

Het zou enige tijd duren eer al deze maatregelen hun volle effect zouden sorteren. De Duitsers hadden het geluk dat hun deze tijd werd gegund. Bij Antwerpen hield het Britse XXX Corps halt om te hergroeperen en bij Geel en Beeringen de uitgangsposities te veroveren voor operatie *Comet* en vervolgens *Market Garden*. Ondanks toenemende Duitse weerstand slaagden de Britten er wel in bruggehoofden te vormen over de kanalen in de Kempen. Het front zomaar openrijten en de achtervolgingsoorlog hervatten, was toen al niet meer mogelijk.

De tijd die nodig was de *Westwall* ten noorden van Aken in staat van verdediging te brengen zou dus in het gebied tussen de *Brabantstelling* enerzijds en de *Westwall* en het Nederlandse riviereengebied anderzijds moeten worden bevochten. De maatregelen van Von Rundstedt, Model en Student gedurende de eerste twee weken van september, waren erop gericht een samenhangende verdediging te handhaven langs het Albertkanaal en de kanalen in de Kempen. De Britse bruggehoofden dienden daar te worden afgegrensd of zo mogelijk opgeruimd. Hun verwachtingen waren aanvankelijk dat het XXX Corps voorbij Antwerpen via Breda zou doorstoten naar de Moerdijkbruggen, en van daar naar Rotterdam en Amsterdam. De gevechten na 6 september om de Britse bruggehoofden bij Geel, Beeringen en Neerpelt en de activiteit van het Amerikaanse XIX Corps bij Maastricht en Aken, leidden hun gedachten een andere kant op. Nu verwachtte Model eerder een opmars aan weerszijden van de Maas. De Britten zouden aan de linkeroever van de Maas oprukken over Eindhoven, dan noord van Venlo de Maas oversteken en vervolgens trachten tussen Arnhem en Wesel de Rijn over te komen. De *Westwall* was in deze sector zwak en kon ten noorden van Kleef zelfs worden omtrokken. Tegelijkertijd zouden de Amerikanen, die bij Maastricht

al over de Maas waren, hun krachten verdelen tussen een aanval op Aken en een stoot naar het noorden, naar de Rijn. De Brits-Amerikaanse aanval op de Rijn, tussen Arnhem en Wesel, zou naar alle waarschijnlijkheid door luchtlandingsoperaties bij de Rijn worden ondersteund. Vanuit het bruggehoofd over de Rijn konden de geallieerden dan het Ruhrgebied aanvallen.

Tussen het Albertkanaal en de Rijn liggen verschillende lijnen waar de *Heeresgruppe B* de verdediging voor kortere of langere tijd had kunnen hervatten: het Wilhelminakanaal, de Zuid-Willemsvaart, de Peel en de Maas. Deze lijnen waren reeds verkend en er waren ook bevelen voor het inrichten van achterwaartse stellingen voorbereid. Gebouwd of gegraven was er op deze lijnen echter nauwelijks. De *Lagebeurteilungen* van staven van Von Rundstedt en Model uit deze periode gaan er dan ook vanuit dat het de geallieerden, gezien de volstrekt ongelijke krachtsverhoudingen, geen moeite zou kosten de verwachte operatie tot een goed einde te brengen.

Models Plan

Market Garden maakte aan alle gissingen over de geallieerde bedoelingen een einde. Natuurlijk veroorzaakte de operatie een schok, tot in Hitlers hoofdkwartier in de *Wolfsschanze* in Oost-Pruisen toe. De eerste maatregelen tegen de luchtlandings-eenheden berustten nog op improvisatie. De jarenlange training van de eenheden aan het westfront op het bestrijden van luchtlandingseenheden wierp nu zijn vruchten af. Maar reeds in de late avond van 17 september had Model, op zijn nieuwe stafkwartier in Terborg, een goed beeld van de toestand en had hij zijn operatieplan klaar. Leidende gedachte ervan was dat de drie luchtlandingsdivisies door concentrische aanvallen moesten worden ingesloten, zodat zij niet door de grondtroepen van het XXX Corps bereikt en versterkt zouden kunnen worden. Eenmaal „eingekegeld” konden zij dan stuk voor stuk worden vernietigd. In Noord-Brabant zou dat het moeilijkste zijn. De 101st US Airborne Division, die bij Eindhoven en Veghel was neergekomen, zou als eerste door de Britten worden bereikt. Student zou met zijn zwakke krachten moeten wachten tot de komst van zware reserves eer hij een poging kon doen de geallieerde penetratie te doorsnijden en een aaneengesloten front te

herstellen. Die reserve kwam in de middag van 19 september beschikbaar in de vorm van de 107. Panzer Brigade. De brigade was juist op transport naar het front bij Aken en kreeg nu in allerijl een nieuwe bestemming. Nadat die dag en de volgende, pogingen om bij Son de corridor te doorbreken waren mislukt, kreeg Student op 21 september toestemming terug te vallen op een verdedigingslijn langs de Zuid-Willemsvaart. Von Rundstedt en Model stond nu een front voor ogen dat liep van Breskens aan de Scheldemonde, via Antwerpen naar Turnhout en Tilburg en van daar naar Veghel, Helmond en Weert: de laatste drie plaatsen aan de Zuid-Willemsvaart. De aanvallen die Student in dit verband bij Veghel en Koeveering liet uitvoeren, zouden tot 26 september de corridor herhaaldelijk langdurig onbegaanbaar maken. Een herstel van een doorlopend front in Brabant bleek onmogelijk.

Een betere kans maakten de tegenaanvallen in het rivierengebied bij Arnhem en Nijmegen. Hier was meer tijd beschikbaar en waren reserves dicht bij de hand: restanten van de 9. en 10. SS Panzerdivision en infanterie uit een aantal opleidingseenheden op de Veluwe, in Nijmegen en bij Kleef. In zijn operatieplan van 17 september legde Model het zwaartepunt van zijn inspanningen bij Nijmegen. De Waalbruggen en de stad waren hier nog in handen. Terwijl delen van de 10. SS Panzerdivision zich in de Betuwe, tussen Arnhem en Nijmegen, ontplooiden, voerden infanterie-eenheden op 18 en 20 september aanvallen uit vanaf Kleef in de richting van het Maas-Waalkanaal. Het doel hiervan was het kanaal over de volle lengte in handen te krijgen en de 82nd US Airborne Division af te snijden van de weg naar de brug over de Maas bij Grave. Over deze brug moest het XXX Corps de para's komen versterken. Niet alleen de Amerikaanse airbornes, maar ook hun collega's van de 1st British Airborne Division bij Arnhem zouden dan kunnen worden geïsoleerd en vernietigd. De volgende stap zou een tegenaanval zijn van de 10. SS Panzerdivision tegen het XXX Corps. Het front zou dan tot Grave aan de Maas kunnen worden teruggedrongen. Met het oog op deze tegenaanval verbood Model nadrukkelijk de Waalbruggen, anders dan op zijn bevel, op te blazen.

De ontwikkelingen op het slagveld in de nu volgende dagen brachten Model en Von Rundstedt niet af van hun plan. Nijmegen en de Waalbruggen

daar kwamen op 20 september weliswaar in handen van het XXX Corps, maar de volgende dag heroverden de Duitsers de brug over de Rijn in Arnhem. Het front kwam in de Betuwe te liggen. De Britse para's gingen bij Oosterbeek hun ondergang tegemoet. De crisis was in de ogen van Model en Von Rundstedt nu voorbij. Een geallieerde doorbraak door het rivierengebied was mislukt. Zij hielden dan ook vast aan hun oorspronkelijke opzet. Tot begin oktober lanceerden zij aanvallen in de Betuwe en vanaf Kleef in de richting van de Waalbruggen bij Nijmegen, met het doel het front minstens aan de Waal te brengen. Het waren deze gevechten die Eisenhower verhinderden de twee Amerikaanse luchtlandingsdivisies weer beschikbaar te maken voor zijn strategische reserve.

De opzet de geallieerde opmars in het rivierengebied te stuiten, stelde Model en Von Rundstedt vanzelfsprekend voor de vraag wat er met Noord-Brabant moest gebeuren. Hier vochten immers nog steeds de 15. Armee en de 1. Fallschirm Armee, respectievelijk ten westen en ten oosten van de Britse corridor. Op 24 september, de dag van hernieuwde aanvallen op de corridor bij Veghel, werden Model en Von Rundstedt het eens. Zij gingen er vanuit dat het doel van de strijd in Noord-Brabant nog steeds was gericht op het winnen van tijd voor het inrichten van de *Westwall* en dat daar pas de „zu erwartende Grosskampf“ zou plaatsvinden. De 15. Armee en de 1. Fallschirm Armee zouden daar niet kunnen worden gemist. Zij wilden deze legers dan ook in verdragend gevecht op de Maas en de Waal laten terugvallen: *Ein allmähliches Zurückklappen der Front dieser Armeen hinter Maas und Waal erscheint daher notwendig*. Achter deze rivieren, door Von Rundstedt herhaaldelijk aangeduid als *die Flüß-Barriere*, zou de verdediging kunnen worden uitgedund en zouden de zo vrijgemaakte eenheden naar de *Westwall* kunnen worden gezonden. Het bezwaar dat de delen van 15. Armee die de Scheldemonde verdedigden door deze manoeuvre aan hun lot werden overgelaten, namen Model en Von Rundstedt daarbij voor lief.

Hitlers interventie

Op dit punt kwam Hitler tussenbeide. Tijdens een telefoongesprek, nog de avond van 24 september, met Generaloberst Alfred Jodl, *Chef Wehrmachtsführungsstab* van het *Oberkommando der Wehr-*

macht, kreeg Von Rundstedt te horen dat Hitler niet van het opgeven van Noord-Brabant wilde weten. De landverbinding met de eenheden aan de Scheldemond moest tot elke prijs worden behouden. Het gebruik van de haven van Antwerpen moest zo lang mogelijk aan de geallieerden worden ontzegd, omdat deze die haven voor de voortzetting van hun offensieven in het westen niet konden missen. Hitler beval de volgende dag, 25 september, dan ook dat Von Zangen en Student een aaneengesloten front van de Schelde over Turnhout en Tilburg naar de Zuid-Willemsvaart bij Veghel zouden herstellen en vasthouden. De door Model voorziene tegenaanvallen in de Betuwe en vanaf Kleef dienden te worden voortgezet tot deze lijn was bereikt. Pantser-eenheden uit de omgeving van Aken, eenheden van de aansluitende *Heeresgruppe G* en nieuw op te richten eenheden in het Duitse achterland, werden voor deze operatie in het vooruitzicht gesteld.

De opdracht van Hitler plaatste de commandanten in het Nederlandse operatiegebied in een moeilijke positie. Het front bij Veghel sluiten bleek al direct een onmogelijke opgave. Opgesloten in Noord-Brabant werd de 15. Armee met de ondergang bedreigd. Von Zangen verwachtte ieder moment een uitbraak door het Britse VIII Corps uit de corridor bij 's-Hertogenbosch. Dat deze uitbleef en dat in plaats daarvan het 1st Canadian Army op 2 oktober ten westen van Turnhout een aanval opende in de richting van Tilburg en 's-Hertogenbosch, was nauwelijks een troost. Deze aanval dreigde zijn Armee in twee delen te spijten.

Model en Von Rundstedt zetten de discussie met Jodl en Hitler over de te volgen koers begin oktober voort. Hitler en Jodl hielden echter voet bij stuk en weigerden Von Zangens leger achter de Waal terug te trekken. Behalve op het openhouden van de verbinding met de Scheldemond wees Jodl daarbij ook op *spätere eigene Absichten*, een toespel op het komende Ardennenoffensief, dat met de herovering van Antwerpen moest worden afgesloten. De uitgewerkte plannen had Jodl in deze tijd al aan Hitler aangeboden. Model en Von Rundstedt, die tot het einde van de maand onkundig werden gehouden van het komende eigen tegenoffensief, schipperden vanaf begin oktober dan ook tussen hun opdracht Noord-Brabant hardnekkig te verdedigen en hun eigen wens vertragend terug te vallen op de Maas en de Waal. Op 4 oktober gaf Von

Rundstedt toestemming aan de 15. Armee, onder druk van de Canadese aanval, vanuit het gebied ten westen van Turnhout terug te vallen op de lijn Antwerpen-Tilburg-'s-Hertogenbosch. Voor kenners van de militaire geschiedenis van Noord-Brabant is deze lijn geen onbekende. Tijdens de mobilisatie van 1939 had de commandant van het Veldleger, luitenant-generaal J.J.G. van Voorst tot Voorst dezelfde lijn, door hem aangeduid als de *Oranjestelling*, voorgesteld aan de opperbevelhebber, generaal I.H. Reijnders. Deze gaf echter de voorkeur aan de oostelijker gelegen Peel-Raamstelling. Desondanks zou het tracé van de *Oranjestelling* in de meidagen van 1940 nog een kleine rol spelen. Toen de Peel-Raamstelling niet te houden bleek en Franse voorhoedes in Noord-Brabant doordrongen, moest een nieuwe Frans-Nederlandse verdediging worden georganiseerd. In de nacht van 10 op 11 mei 1940 ontwierpen de commandant van de Peeldivisie, kolonel L.J. Schmidt en Franse commandanten ter plaatse een nieuw front van de Maas bij 's-Hertogenbosch, naar Tilburg en van daar langs Goirle en Hilvarenbeek naar de Belgische stellingen ten oosten van Turnhout. In alle drie de gevallen diende deze verdedigingslijn hetzelfde doel: de verbindingen tussen de Scheldemond, de posities bij Antwerpen enerzijds en de rivierovergangen ten noorden van Breda en 's-Hertogenbosch anderzijds, openhouden.

De al lang verwachte aanval op 22 oktober van het 2nd British Army vanuit de corridor op 's-Hertogenbosch en van daar parallel aan de Maas naar Breda, bracht een nieuwe crisis teweeg. Vier dagen later stond Von Rundstedt Von Zangen toe zijn front te verkorten tot de lijn Bergen op Zoom-Roosendaal-Breda-de Maas ten westen van 's-Hertogenbosch. In die stad waren toen al felle gevechten gaande. Een *Entlastungsvorstoss* in de Peel, ondernomen op 27 oktober om de druk op de 15. Armee te verlichten, had niet het gewenste effect en werd vijf dagen later afgebroken. Hitler volhardde echter in zijn weigering de 15. Armee vrijwillig achter de Maas terug te trekken. De toestand werd intussen al maar hachelijker. Op 31 oktober moest Von Zangen het bruggehoofd bij Keizersveer ontruimen. Op 9 november verlieten zijn laatste eenheden bij de, inmiddels opgeblazen, Moerdijkbruggen Brabantse bodem. In de Westerschelde opereerden toen al Britse mijnenvegers om de verbinding van Antwerpen met de zee vrij te maken. ▷

Sinds het front begin september bij de kanalen tussen Luik en Antwerpen tot stilstand was gekomen, was een ruime tijdwinst geboekt om de noordelijke sector van de *Westwall* in staat van verdediging te brengen; veel meer dan de zes tot zeven weken die daarvoor aanvankelijk waren gerekend. De prijs was echter navenant hoog geweest. De 15. Armee die zo'n 80.000 man over de Schelde in veiligheid wist te brengen, telde begin november nauwelijks meer dan 30.000 man.

Duitse aanpak: déjà vu

Het Duitse operationele optreden tussen het Albertkanaal en de Nederlandse grote rivieren staat in opvallend contrast tot het geallieerde; dat is geen verrassing. De geallieerden trachtten de voorwaartse beweging tot het uiterste voort te zetten om de tegenstander geen kans te bieden op adem te komen. *Comet* en *Market Garden* beoogden met een verticale omvatting, in één grote sprong over Noord-Brabant en de grote rivieren heen te gaan. De Duitse staven waren juist uit op het winnen van tijd. Toen *Market Garden* de geallieerde bedoelingen had onthuld, zagen Model en Von Rundstedt de beste vooruitzichten voor een hardnekkige verdediging in het rivierengebied. Noord-Brabant was voor hen geen strategisch essentieel gebied. Zij zochten liever mogelijkheden voor het vertragend

gevecht tot de rivieren zouden zijn bereikt. Het is daarbij, gezien de overeenkomst in problematiek, niet verrassend dat zij soms tot oplossingen kwamen waartoe Nederlandse en Duitse commandanten al eerder waren gekomen. De vooroorlogse *Oranjestelling* keerde in een nieuw jasje in de Duitse bevelen terug. En van het XXX Corps verwachtte Von Zangen eenzelfde aanval - vanaf 's-Hertogenbosch naar het westen parallel aan de Maas - als een Duitse pantserdivisie in mei 1940 had ondernomen. Hitler en het *Oberkommando der Wehrmacht* grepen liever terug op een andere functie van Brabant in 1940; toen had Noord-Brabant in de bondgenootschappelijke oorlogvoering tegen Duitsland de verbinding moeten vormen tussen de Vesting Holland aan de ene, en het Belgische *reduit national* in de vesting Antwerpen, aan de andere kant. Zij zagen het gebied vooral als een schakel tussen de grote rivieren, de Scheldemonding en Antwerpen. Het operationele verband tussen deze geografische grootheden, maakte het noodzakelijk Noord-Brabant in eigen hand te houden. Uiteindelijk kwam het front in het rivierengebied te liggen, dat daarmee zijn kracht als stoppende hindernis bewees: dezelfde eigenschap waarop het Nederlandse vooroorlogse strategische denken altijd had gerekend voor het zuidelijke front van de Vesting Holland.

Het Duitse optreden tijdens en na *Market Garden*

Literatuur

- S. Bradsey - *Arnhem 1944. Operation „Market Garden”*. Londen (1993).
- J. Didden en M. Swarts - *Einddoel Maas. De strijd in zuidelijk Nederland tussen september en december 1944*. Weesp (1984).
- L.F. Ellis en A.E. Warhurst - *Victory in the West. The Defeat of Germany* (Vol II). Londen (1968).
- J. Ellis - *Brute force. Allied strategy and tactics in the Second World War*. Londen (1990).
- J.M. Gavin - *On to Berlin. Battles of an airborne commander 1943-1946*. Londen (1979).
- H. Götzl - *Generaloberst Kurt Student und seine Fallschirmjäger. Die Erinnerungen des Generaloberst Kurt Student*. Friedberg (1980).
- L. de Jong - *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Het laatste jaar I, eerste helft* (deel 10a). Den Haag (1980).
- R.J. Kershaw - *It never snows in september. The German view of Market Garden and the battle of Arnhem*. Ramsbury (1990).
- Ch.B. MacDonald - *The Siegfried line campaign*. Washington (1963).
- Ch. B. MacDonald - The decision to launch Operation Market Garden. *Command decisions* (p 429-442) (K. Roberts Greenfield, red.) Washington (1960).
- F.C. Pogue - *The supreme command*. Washington (1954).
- G. Powell - *The devil's birthday. The bridges to Arnhem 1944*. Londen (1984).
- L. Rapport - *Rendez-vous with destiny. A history of the 101st Airborne Division*. Ft. Campbell (1948).
- R.G. Ruppenthal - Logistics and the broad-front strategy. *Command decisions* (p 419-427) (K. Roberts Greenfield, red.) Washington (1960).
- C. Ryan - *A bridge to far*. Londen (1974).
- P.E. Schramm - *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). 1. Januar 1944 - 22. Mai 1945 Erster Halbband* (Band IV). Frankfurt am Main (1961).
- Voorts is gebruik gemaakt van de *Kriegstagebücher* van de Oberbefehlshaber West (Von Rundstedt) en de Heeresgruppe B (Model) voor de periode sept-okt 1944. Deze zijn in kopie aanwezig op de Sectie Militaire Geschiedenis KL te Den Haag.

staat toe nog een laatste conclusie te trekken. In de inleiding is gewezen op de merkwaardige gewoonte *Market Garden*, in de wandeling aan te duiden als *de slag om Arnhem*. Niet alleen doet deze aanduiding geen recht aan de successen van de twee Amerikaanse luchtlandingsdivisies in de operatie, zij strookt ook niet met de Duitse opvatting waar gedurende de operatie het zwaartepunt lag: namelijk bij de Waalbruggen van Nijmegen. Deze bruggen waren de enige waar zich op 17 september, de dag dat de operatie begon, geen geallieerde para's vertoonden (in overeenstemming met het operatieplan bovendien) en dus geheel in Duitse handen bleven. Model besepte vanaf het begin dat

het behoud van deze bruggen kansen bood zowel de Britse para's bij Arnhem en Oosterbeek, als hun Amerikaanse collega's bij Groesbeek *einzukseln* en te vernietigen. Uiteindelijk vielen de Waalbruggen pas aan het einde van de vierde gevechtsdag in handen van het XXX Corps, maar toen was het al te laat. In de ochtend van de vijfde dag, 21 september, gaven de Britten hun positie bij de Rijnbrug in Arnhem op.

Als deze maand de film *Een brug te ver* weer eens op de televisie verschijnt, is het aan te bevelen aan deze gang van zaken te denken en de vraag te stellen over welke brug een film met deze titel eigenlijk had moeten gaan.

DRINGEND VERZOEK AAN AUTEURS

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met anderhalve of dubbele regelafstand. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de *Militaire Spectator* worden afgedrukt (zie het recente aprilnummer). Auteurs wordt verzocht bij hun manuscript – zo mogelijk – de *diskette* aan te leveren: Word-Perfect 5.1 (DOS). (NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en lay-outelementen invoeren.) Helaas worden ook nog regelmatig *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde *Regels*, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

drs. G.H. Timmer
luitenant-kolonel der cavalerie

Nederlandse bijdrage aan CVSE-missie in Moldova

In het artikel van P.W. Gorissen en H.G. Scheltema (MS 163(1994)(4)171) werd o.m. melding gemaakt van de CVSE-missie naar Moldova. Gaarne wil ik in dit kader mijn ervaringen als lid van deze missie bekend stellen, opdat militairen die in de toekomst mogelijk voor dit soort missies worden uitgezonden een idee hebben over wat hen te wachten staat. Om een en ander duidelijk te maken ontkom ik niet aan een algemene beschrijving van diverse aspecten die hebben te maken met de doelstellingen en uitvoering van de missie.

Geografie

Moldova is met een oppervlakte van 33.700 km² de kleinste van de voormalige Sovjetrepublieken, ca. 3/4 van Nederland. De westelijke grens met Roemenië wordt gevormd door de rivier de Prut; in het noorden, oosten en zuiden wordt Moldova begrensd door Oekraïne. De grootste noord-zuidafstand is 350 km en oost-west 150 km. In het oosten van het land vormt de rivier de Dnjestr de geografische grens tussen de linkeroever (op de kaart het kleine rechts gelegen gedeelte; dit heeft te maken met de stroomrichting van de Dnjestr) en de rechteroever. De bodem is vruchtbaar, het klimaat aangenaam: warme zomers, zachte winters en relatief veel neerslag. Het landschap is licht glooiend en doet denken aan Zuid-Limburg. Hoewel de kwaliteit van het wegennet duidelijk achterblijft bij westerse normen is de infrastructuur niet slecht. De grootste steden zijn de hoofdstad Kishinev (Chisinau in het Roemeens), 775.000 inwoners, Tiraspol 205.000, Beltsi 162.000 en Benderi (Tichina) 141.000.

Bevolkingssamenstelling

Moldova heeft de hoogste bevolkingsdichtheid van de voormalige Sovjetrepublieken (4,5 miljoen). De samenstelling van de bevolking van geheel Mol-

dova, dus linker- en rechteroever is als volgt: 65% Moldovanen, 14% Oekraïners, 13% Russen, 3,5% Gagaoezen en 2% Bulgaren. De rest bestaat uit 50 verschillende nationaliteiten.

De demografische opbouw op de linkeroever ziet er als volgt uit: op een totale bevolking van 600.000-750.000 inwoners is 40% Moldovaans, 28% Oekraïens en 25% Russisch (ca. 500.000 Russen wonen op de rechteroever, 165.000 op de linkeroever). Dit impliceert dat op de linkeroever de Slavische bevolking (Oekraïners en Russen) getalsmatig de meerderheid vormt.

Economische situatie

Van het BNP komt 42% voort uit de land- en wijnbouw; de kwaliteit van met name de rode wijnen (Cabernet Sauvignon), champagne en cognac is hoog en de export naar het Westen begint goed op gang te komen.

Industrie 34%, met name textiel en TV-industrie. Hoogwaardige technologische chips- en wapenfabrieken bevinden zich op de linkeroever.

Het BNP zakte in 1990 met 12%, in 1991 met 18% en in 1992 met nog eens 20%. Oorzaken voor de snel slechter wordende economische situatie zijn o.m.: het verbreken van economische banden met andere voormalige Sovjetrepublieken, opgelopen schade aan het industriële complex als gevolg van het conflict in 1992, stijgende prijzen van grondstoffen, hoge belastingen voor startende ondernemers en de hoge mate van inefficiëntie van de overheidsorganen en sociale voorzieningen (in de hoofdstad Kishinev werken evenveel ambtenaren als in het tien keer zo grote Moskou).

De inflatie is hoog; internationale organisaties als het IMF en de World Bank trachten weliswaar ondersteuning te verlenen, maar de kredieten zijn aan voorwaarden verbonden die in de praktijk moeilijk te realiseren blijken. In december 1993 is een natio-

Overzichtskartaard Moldova

nale valuta, *de lei* (cfm. de Roemeense munt) ingevoerd en is de dollar als betaalmiddel verboden. In het dagelijks leven wordt er in het zwarte circuit echter alleen met dollars gehandeld. Corruptie en maffiapraktijken komen op alle niveaus voor en de daaraan gekoppelde criminaliteit neemt, evenals in de andere voormalige Sovjetrepublieken, schrikbarende vormen aan. Ondanks hulp van experts uit het Westen, komen privatiseringsprojecten moeilijk van de grond.

Historische achtergrond

Hoewel de geschiedenis van Moldova gecompliceerd is, is het toch van belang hieraan enige aandacht te besteden, aangezien de conflicterende partijen in iedere situatie daarnaar verwijzen om hun gelijk te bewijzen. Na de Turkse overheersing gedurende de Middeleeuwen is Moldova voortdurend het slachtoffer geweest van geografische uitbreidingsaspiraties van grote naties. Met korte onderbrekingen maakte het gedurende de 19e eeuw deel uit van het Russische Rijk, dat toen al een russificatiepolitiek toepaste. Moldova is etnisch en ook qua taal, deel uitmakende van Bessarabië, ontegenzeggelijk verbonden met Roemenië. Na de Oktoberrevolutie van 1917 slaagde de rechteroever erin een unificatie met Roemenië te bewerkstelligen, terwijl de linkeroever in 1924 werd uitgeroepen tot de *Autonome Socialistische Republiek Moldova*. Ge-

durende het interbellum hebben de Roemenen de Moldovanen als tweederangs burgers behandeld en het land economisch kaalgeplukt. Als gevolg van het *Molotov-Ribbentrop Pact* bezette Stalin in juni 1940 Bessarabië, maar de Duitsers en Roemenen heroverden dit gebied en bezetten het tot 1944. Na de Tweede Wereldoorlog intensiverde Stalin de russificatiepolitiek in Moldova; honderdduizenden Moldovanen werden gedeporteerd. Hij bevorderde de industriële groei op de linkeroever, Russisch werd de omgangstaal en Russen bekleedden alle maatschappelijke sleutelposities.

Pas onder Brezjnev, die zelf partijsecretaris in Moldova was geweest, kwam hieraan een einde. Tijdens de *perestrojka* werd in 1989 een belangrijke wet, de zgn. *taalwet*, aangenomen, waarin het Moldovaans (Roemeens) tot de officiële staatstaal werd verklaard en tevens het Latijnse alfabet weer werd ingevoerd. Bovendien werd bepaald dat allerlei sleutelfunctionarissen in het openbare leven na vijf jaar, dus per 1 januari 1994, een examen zouden moeten afleggen in de Roemeense taal.

In juni 1990 nam het Moldovaanse parlement een verklaring aan waarin het land zich soeverein verklaarde, welke in augustus 1991 werd gevolgd door de definitieve onafhankelijkheidsverklaring, die door de VN werd erkend. Net als in de Baltische Staten voerden extreem nationalistische, die zich fel afzetten tegen alles wat met het ancienregime te maken had, de boventoon in het parlement. Het

Popular Front, dat reünificatie met Roemenië nastreefde, verloor na het aanvankelijke succes al snel haar aanhang onder de bevolking. Ondertussen riep de Gagaoezische minderheid (etnisch verwant met Turkije), wonend in zeven enclaves in het zuiden van Moldova, in juli 1990 een eigen, socialistische republiek uit, in september 1990 gevolgd door de linkeroever (Transdnjestrië): de *Prindnjestrovskaja Moldavskaja Respublika* (PMR).

De spanningen tussen de rechter- en de linkeroever (met Tiraspol als hoofdstad) escaleerden na een reeks gewelddadige incidenten en in juni 1992 brak een gewapend conflict uit in Benderi (gelegen op de rechteroever maar voor 85% bestaande uit Russen die zich hadden aangesloten bij de linkeroever) en in de regio Dubossari, ten noorden van Tiraspol. Uiteindelijk zette de commandant van het 14e Russische Leger, luitenant-generaal Lebed, zijn troepen in en dwong zodoende een wapenstilstand af. Eerder, in april 1992, was een quadripartite overlegmechanisme, bestaande uit vertegenwoordigers van Moldova, Roemenië, Oekraïne en Rusland in het leven geroepen om te trachten d.m.v. onderhandelingen een oplossing voor de problemen te vinden. Na enkele keren bijeen te zijn geweest is dit forum een stille dood gestorven, omdat de Russen zich in de ongunstige onderhandelingspositie van 3:1 bevonden en dus niet waren gediend met een actieve participatie en voortzetting van de onderhandelingen. Als oorzaken van de burgeroorlog kunnen o.m. worden genoemd.

- De genoemde taalwet, die in de ogen van de in Moldova wonende Russen niet alleen zeer discriminerend werkte, maar bovendien werden door de Moldovaanse overheid niet voldoende mogelijkheden en middelen verstrekt de Roemeense taal te leren.

- De aanvankelijk sterke politieke stroming in het Moldovaanse parlement voor reünificatie met Roemenië, wat een grote dreiging voor de Russische minderheid betekende.

- Het streven van de linkeroever om een op de oude leest geschoeide communistische republiek, als deel van een gerestaureerd Sovjetimperium te stichten. Dit komt o.m. doordat het 14^e Leger reeds vanaf 1944 in Tiraspol zit met o.a. de 59^e Mechinfdiv; de beroepsmilitairen die hier werkten bleven er veelal na hun pensionering wonen omdat de leefomstandigheden en het klimaat veel beter waren dan

„thuis”. Een groot deel van de Russische bevolking is dan ook conservatief communistisch en bovendien werkt het ouderwetse propagandasysteem er nog op volle toeren.

- Ogenscheinlijk kleine zaken zoals de keuze van de nationale vlag die sterk lijkt op de Roemeense en de keuze van het Moldovaanse volkslied.

CVSE-missie naar Moldova

In 1992 verzocht president Mircea Snegur de VN een missie naar Moldova te zenden, waarop, na veel touwtrekkerij een *fact finding mission* onder leiding van professor Adam Rothfield (directeur SIPRI) een uitgebreid rapport opstelde. Rothfield concludeerde dat de CVSE, door het zenden van een missie, als internationaal instituut zijn waarde kon bewijzen.

Op 4 februari 1993 werd het mandaat van de missie door het *Committee of Senior Officials* in Wenen goedgekeurd, waarbij als doelstelling werd vastgesteld:

Bearing in mind the CSO decision and this commitment, the objective of the Mission is to facilitate the achievement of a lasting comprehensive political settlement, on the basis of CSCE principles and commitments, of the conflict in the Left Bank Dnestr area of the Republic of Moldova in all its aspects.

In de verdere uitwerking over de activiteiten van de missie kwamen o.m. de volgende zaken aan de orde:

- voor Transdnjestrië diende een speciale status te worden ontworpen;
- regelmatig (iedere 2 weken) diende een rapport door het hoofd van de missie via de *chairman in office* aan de 53 lidstaten van de CVSE te worden gezonden. In deze rapportage werd aandacht besteed aan de algehele (dus inclusief de militaire) situatie, aan incidenten en aan de terugtrekking van het 14^e Leger;
- samenstelling van de missie: 8 leden, duur: initiële periode van 6 maanden (inmiddels voor nog eens 6 maanden verlengd).

Uitvoering van de missie

Nadat mij was aangezegd dat ik aan de Moldova-missie zou deelnemen, duurde het nog zeven weken voordat ik mij in Wenen moest melden. Deze periode is benut om zoveel mogelijk over Moldova,

de buurlanden en het 14^e Leger te weten te komen, waarbij ik grote steun heb ondervonden van de Crisisstaf, inbegrepen een cursus voor het gebruik van Satcom. In Wenen werd ik voorgesteld aan de ambassadeur en de overige leden van de NL CVSE-delegatie die een laatste up-date van de situatie in Moldova verzorgden. De NL-medewerking vanuit Wenen is gedurende mijn gehele verblijf in Moldova uitstekend geweest. Op 20 mei 1993 vertrok ik in gezelschap van een Oostenrijkse generaal, eveneens lid van de missie, naar Moldova, waar we op 22 mei 1993 aankwamen.

De eerste indruk van het land en de bevolking was positief. Het is een mooi, groen land en de hoofdstad Kishinev heeft grote, brede straten. In de winkels is echter weinig te koop en de rijen voor de broodwinkels zijn lang. De armoede op het platteland is groot; gelukkig heeft bijna iedereen een tuintje voor het verbouwen van zijn eigen producten en wat overblijft wordt verkocht op de (zwarte) markt. Het verbaasde mij dan ook dat men goed was gekleed. Gastvrijheid staat hoog in het vaandel van iedere Moldovaan. Het hotel in Kishinev waar de leden van de missie waren gehuisvest, was ronduit luxueus, maar de hotels in de steden Benderi en Tiraspol waar we regelmatig vertoefden, waren slechter. Het duurde lang voordat ik aan het voedsel was gewend; in drie maanden viel ik tien kilo af. Ook de andere leden van de missie hadden regelmatig te kampen met ziekte. Gelukkig had ik de beschikking over een „apotheek”, die door zorg van de Crisisstaf was verstrekt, want geneesmiddelen waren moeilijk te verkrijgen. De missie stond onder leiding van een Canadese ambassadeur die twee weken eerder was aangekomen. De samenstelling van een missie is een van de belangrijkste factoren voor het al of niet slagen ervan. De ambassadeur bleek een ervaren diplomaat met een methode van werken, die erop was gericht eerst een grondige analyse te maken van alle factoren die met het conflict in verband stonden, alvorens met de onderhandelingen te beginnen.

Hiertoe werden talrijke gesprekken gevoerd met politici, economen, militairen, en vertegenwoordigers van internationale organisaties, inclusief humanitaire. In de beginperiode bestond de missie slechts uit vijf leden en ieder lid kreeg een verantwoordelijkheidsgebied. Al bij aanvang bleek dat degenen die Russisch spraken enorm in het voordeel waren; contacten met gesprekspartners liepen veel vlotter

dan bij het gebruik van lokale tolken. Het *Head of the Mission* (HOM) gaf ons een grote vrijheid bij de uitvoering van onze taken. Een houding van „geven en nemen” in zo'n klein groepje als deze missie, waarvan de leden uit landen met verschillende culturen kwamen, was van groot belang. Men werkte van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zeer intensief met elkaar en binnen de kortste keren kende men elkaars zwakke en sterke punten. Aanvankelijk bestond de groep uit twee Canadezen, een Pool, een Oostenrijker en een Nederlander. Naderhand kwamen er een tweede Pool en een Duitser bij. Als eerste werden door mij gesprekken met de Moldovaanse minister van defensie en de chef staf van het Moldovaanse leger georganiseerd. Deze bemiddelen bij het brengen van bezoeken aan de drie brigades en de Moldovaanse vredestroepen. Na het uitroepen van de onafhankelijkheid werd gestreefd naar een sterkte van 20.000 militairen in het Moldovaanse leger. Dit aantal is inmiddels, onder druk van het parlement, teruggebracht tot ca. 11.000. Het leger heeft 130 pantserinfanterievoertuigen, 140 mortieren en artilleriestukken, afkomstig van Sovjeteenheden die het land hebben verlaten. Een nieuwe militaire doctrine, gericht op defensief optreden, ligt reeds geruime tijd ter behandeling bij het parlement. De militaire voorschriften en wetten zijn op een andere leest geschoeid: zaken als een goede verlofregeling, vrijheid van godsdienst en alternatieve dienstplicht zijn, althans op schrift, naar westers voorbeeld geregeld. De luchtmacht beschikt over 31 MIG's 29. De politie heeft een grote machtspositie: tijdens het conflict in 1992 beschikte Moldova nog niet over een eigen leger en werden er politietroepen ingezet als reguliere strijdkrachten. Het gevolg hiervan is dat het aantal politiefunctionarissen het aantal militairen ver overtreft. Het Moldovaanse ministerie van defensie tracht de afhankelijkheid van Moskou, ook voor wat betreft hogere militaire opleidingen, te verminderen en zoekt steun in het Westen in de vorm van deelneming aan cursussen Stafdienst enz. Iedere morgen om negen uur vond een korte vergadering plaats in een kantoor dat ons door de overheid was toegewezen. Deze vergaderingen dienden ervoor de activiteiten van de missieleden op elkaar af te stemmen; eens per week belegde de HOM een vergadering om de voortgang binnen de missie en de naar Wenen te verzenden rapporten te bespreken. >

De administratieve ondersteuning bestond uit een Canadees lid van de missie en vier lokaal ingehuurd medewerkers: een secretaresse, een „manager” en twee tolken. Om zo snel mogelijk thuis te geraken in het maatschappelijke bestel, nam ik 's avonds de kranten door en legde ik een databank aan met alle min of meer belangrijke personen en hun functie. Het kostte wel moeite de diplomaten van de missie ervan te overtuigen dat het aanleggen van *files*, waarin de belangrijkste elementen van de gevoerde gesprekken werden opgenomen, een routine-aangelegenheid zou moeten worden en dat dit later zijn vruchten zou afwerpen wanneer missieleden zouden gaan rouleren.

Joint Control Commission (JCC)

Na de burgeroorlog werd de JCC ingesteld en deze commissie kwam in augustus 1992 voor het eerst bijeen in Benderi. Afsproken werd dat dit enige nog overgebleven orgaan waar de diverse partijen elkaar rechtstreeks konden treffen, in principe één keer per week bij elkaar zou komen. De Moldovaanse delegatie bestond en bestaat nog steeds uit zes vertegenwoordigers van verschillende ministeries onder leiding van de plaatsvervangend minister van binnenlandse zaken.

De Russische delegatie omvatte vijf hoge militairen (generaals) en een gevolmachtigd ambassadeur, die de leiding had. De PMR-delegatie ten slotte stond onder leiding van de partijsecretaris en had als leden, een vertegenwoordiger van de KGB en enkele militaire functionarissen. Terzijde dient te worden opgemerkt dat de PMR (Transdnjestrië) de facto een zelfstandig „staatje” is, compleet met president, ministers, universiteit, politie en leger.

Als eerste maatregel stelde de JCC een veiligheidszone in, ca. vijf tot tien km aan beide zijden van de Dnjestr, waarin zich alleen *peace-enforcement*troepen mochten ophouden. Deze troepen werden geleverd door Moldova (drie bataljons), PMR (twee bataljons en één reserve) en Rusland (vijf bataljons, één reserve). Alle beslissingen in de JCC moeten met consensus worden genomen. Incidenten in de veiligheidszone werden ter vergadering behandeld en op iedere zitting werd door de Russische commandant van de *peace-enforcement*troepen verslag gedaan van de actuele militaire situatie.

Vanaf het prille begin heeft de Moldova-missie getracht toegang te krijgen tot de zittingen, maar tot

op de dag van vandaag is dit, ondanks zware internationale druk, niet gelukt. Dat komt o.a. door de houding van de PMR, die niets te verliezen heeft; de internationale gemeenschap erkent de PMR niet, dus waarom zou ze zich storen aan de kritiek van 53 CVSE-landen? Ook de Russen lijken hiervan geen groot voorstander te zijn. De indruk werd gewekt dat ze formeel druk uitoefenden op de PMR om de CVSE-missie toe te laten tot de JCC-vergaderingen, maar ondertussen de PMR-vertegenwoordigers souffleerden dit te verhinderen.

PMR-strijdkrachten

Afgezien van vier brigades, waarvan de militairen zijn opgeleid bij het 14^e Leger in Tiraspol en die voor ongeveer 80% bestaan uit reservisten, beschikt de PMR over verschillende speciale eenheden: het Dnjestr bataljon, vallend onder het ministerie van binnenlandse zaken en het Deltabataljon behorende tot het ministerie van veiligheid (KGB). Van het 14^e Leger is tevens materieel ontvangen: 16 T64 tanks, pantserinfanterievoertuigen en een compleet geniebataljon. Dit lijkt op zich niet zo indrukwekkend, maar het Moldovaanse leger heeft bv. geen enkele tank. In Tiraspol, de hoofdstad van de PMR, wemelt het van allerlei soorten uniformen: zo hebben de leiders aldaar ook nog een paar honderd Kozakken ingehuurd voor de (oost-)grensbewaking. Bij de discipline van de PMR-troepen moeten echter vraagtekens worden geplaatst. Verzoeken om PMR-eenheden te bezoeken, werden afgewezen. Wel kon ik Tiraspol en andere steden op de linker-oever bezoeken en op de universiteit lezingen geven over de doelstellingen van onze missie. Ook werden onderhandelingen gevoerd met de minister van buitenlandse zaken.

Russische federatie

Spoedig na aankomst kon een ontmoeting worden gearrangeerd met de commandant van het 14^e Leger, luitenant-generaal Lebed, oud-Afghanistan strijder. Hij heeft een grote reputatie in de regio opgebouwd, niet alleen omdat hij in 1992 een halt aan de burgeroorlog toeriep, maar ook omdat hij de strijd aanbod met het corrupte regime van PMR-president Smirnov. De contradictie in het verhaal wordt gevormd door het feit dat het 14^e Leger de PMR in stand houdt door dienstplichtigen op te lei-

den, die naderhand in de PMR gelederen worden opgenomen. Lebed werd in september 1993 in de Opperste Sovjet van de PMR gekozen, maar gaf deze post op na de mislukte coup in Moskou in oktober. Via de Russische ambassadeur in Kishinev werden de eerste contacten met Lebed gelegd, waarna de CVSE-ambassadeur en ik hem in juli 1993 bezochten. Van zijn toezegging dat ik al zijn troepen mocht bezoeken is niets terecht gekomen. De tegenstellingen tussen Lebed en de PMR-autoriteiten zijn gedurende de afgelopen maanden verscherpt.

Onlangs is de achtste onderhandelingsronde tussen Moldova en Rusland over de terugtrekking van het 14^e leger zonder resultaat afgesloten. Opvallend is dat bij iedere onderhandelingsronde het erop lijkt dat een akkoord over de terugtrekking van het 14^e Leger kan worden afgesloten, maar dat de Russen iedere keer opnieuw argumenten vinden de zaak te torpederen. Belangrijkste obstakel vormt het zgn. synchronisatieprincipe: de Russen verbinden het vertrek van het leger aan het verlenen van een speciale status aan de PMR. Op verzoek van de Moldovanen heeft de CVSE regelmatig toestemming gevraagd de onderhandelingen als *observer* bij te wonen maar ook dat wordt geweigerd, ondanks zware internationale (m.n. Amerikaanse) druk uit Wenen.

De locatie van het 14^e Leger in Tiraspol is van geostrategisch belang; het heeft altijd een sleutelfunctie vervuld in het Zuid-West theater. Hoewel de sterkte van het leger de 8000 man niet overschrijdt, ligt er nog wel een grote hoeveelheid materiaal en munitie. In geval van een dreiging kan het 14^e Leger als bruggehoofd fungeren. De Russische *peace-enforcement*troepen vallen onder een separaat commando; verzoeken van de missie deze troepen te mogen bezoeken werden niet ingewilligd.

Enkele ervaringen

De moeilijkste periode in Moldova was de tijd dat de HOM mij inzette als administrateur. Omdat de Canadese administrateur met medische problemen was teruggezonden naar huis en de militaire activiteiten op een laag pitje stonden, mocht ik deze baan er drie maanden bij doen. Zorg voor het budget, de lokale krachten, onderhoud aan de auto's en de punaises op het prikbord, maakten mij het leven moeilijk. Gelukkig kreeg ik geweldige steun vanuit

Wenen van de *desk officer* voor Moldova in het *Conflict Prevention Centre*.

Afgezien van het afleggen van officiële bezoeken en het voeren van gesprekken met autoriteiten, maken de leden van de missie deel uit van het *corps diplomatique*, hetgeen nogal wat verplichtingen in het sociale vlak met zich meebrengt.

De interessantste periode waren de laatste maanden waarin de coup in Moskou plaatsvond. Dit ging gepaard met een grote stijging van het aantal incidenten, m.n. in Moldovaanse dorpen op de linkeroever en in de stad Benderi. Regelmatig werd ik door de HOM op onderzoek uitgestuurd. Het was hierbij wel noodzakelijk een kogelvrij vest te dragen, omdat het hoofd van de PMR-delegatie in de JCC meermalen had verklaard dat hij niet voor de veiligheid van de leden van de CVSE-delegatie kon instaan, wanneer deze de linkeroever zouden bezoeken. Uit gehouden onderzoek van deze incidenten zou kunnen worden afgeleid, dat de PMR Moldova keer op keer provoceerde, met stilzwijgende instemming van de Russen. Gedurende de laatste maanden van de missie veranderde de HOM zijn strategie. Van een *low profile* missie werd het een missie met een *high profile*. Steeds vaker bezochten we de presidenten, legden we verklaringen af voor TV en radio en gaven we interviews voor de kranten.

Resultaten van de missie

Wat heeft de missie nu kunnen bewerkstelligen gedurende de eerste termijn van zes maanden? Als eerste kan worden gesteld dat er van een gewapend conflict in deze periode geen sprake was; in hoeverre dat de verdienste was van de activiteiten van de missie kan niet worden vastgesteld. Nadat we een goed idee hadden van de problematiek werd getracht een dialoog tussen de partijen op te zetten: de HOM heeft meermalen de belangrijkste politici van beide zijden aan de onderhandelingstafel kunnen krijgen. Toen bleek dat het Moldovaanse parlement door onderlinge twisten niet bij machte was enig initiatief te nemen om tot een oplossing te komen, heeft de missie het initiatief genomen en een ontwerpregeling opgesteld, waarin de speciale status voor Transdnjestrië werd beschreven. Dit ontwerp is als discussiestuk aan de partijen aangeboden. Zelfs vanuit Moskou kwamen hierop positieve reacties. Ook met betrekking tot de taal-

wet werden voorstellen gedaan, die min of meer door de Moldovaanse overheid zijn overgenomen. Eveneens werd een rapport met aanbevelingen aangeboden waaronder vertrouwenwekkende maatregelen op militair gebied.

In december 1993 ben ik teruggekeerd naar Nederland, maar helemaal uit mijn blikveld verdween Moldova niet. In januari 1994 werd ik uitgenodigd een lezing te houden voor de militaire adviseurs van de CVSE en in februari 1994 werd ik als waarnemer ingezet bij de verkiezingen in Moldova.

Toekomstverwachtingen

De eerste missie had de eenvoudigste taak; het betrof het analyseren van de situatie en het opzetten van een theoretisch raamwerk waarbinnen alternatieve oplossingen mogelijk zouden zijn. Invulling geven aan en het realiseren van deze ideeën kan weliswaar met steun van de huidige missie gebeuren, maar is vooral afhankelijk van de wil van de partijen zelf om tot een compromis te komen. Gelet op de ervaringen ben ik niet erg optimistisch over de toekomst van Moldova. De Russische Federatie gebruikt, evenals in Oekraïne, economische machtsmiddelen om deze republiek te dwingen zich geheel aan te sluiten bij het GOS, eenvoudig door de

pijpleidingen te sluiten. Na het afsluiten van verdragen op economisch gebied wordt de stap om te komen tot een gezamenlijk defensieprogramma kleiner, waardoor het probleem van de aanwezigheid van Russische troepen op Moldovaanse bodem vanzelf wordt opgelost, evenals de aansluiting van de PMR bij Moldova.

Lessons learned

Zonder beheersing van de landstaal of de lingua franca, in dit geval het Russisch, wordt een goede taakuitvoering zeer bemoeilijkt. Het zou raadzaam zijn een „pool” samen te stellen van Russisch-sprekenden voor toekomstige missies die – zoals het zich nu laat aanzien – veelvuldig in voormalige Sovjetrepublieken gaan opereren.

Gezien het niveau waarop wordt gewerkt, verdient het aanbeveling de Nederlandse vertegenwoordiger, desnoods tijdelijk, een rang te verlenen die overeenstemt met de rang van de delegatieleden uit andere landen. Een volledig medisch onderzoek vooraf en na terugkomst zou, ongeacht de omvang van de missie, tot de standaardprocedure moeten behoren. Van de kant van het ministerie van buitenlandse zaken, in deze de directe opdrachtgever, is voor het werk in de missie veel belangstelling getoond.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?

Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens regelmatig „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Donkslagen 22, 4823 KE Breda

H.G.M. Sillen*

eerste luitenant der genie

De vernieling van grote objecten

Door de nieuwe taakstelling van de Nederlandse krijgsmacht bestrijkt het operatietoneel nu de hele wereld. De eerder gemaakte afspraken met onze oosterburen over het vernielen van objecten in het oude operatieplan, zijn niet wereldwijd te maken omdat dit praktisch gezien onmogelijk is. Wanneer een commandant echter in een situatie terecht komt waarin hij een besluit moet nemen over de vernieling van een object, is het niettemin van belang dat hij over een instrument beschikt om op korte termijn een weloverwogen beslissing te kunnen nemen. Zo'n besluit wordt op het moment van actie immers door tal van externe factoren beïnvloed, die tezamen het wel of niet vernielen van een object rechtvaardigen. Een inventarisatie en structurering van deze factoren in een ondubbelzinnig model, zou het besluitvormingsproces over het wel of niet vernietigen van grote objecten in een oorlog kunnen vereenvoudigen. Hierdoor kan worden voorkomen, dat achteraf blijkt dat met bepaalde factoren geen rekening is gehouden. In het kader van mijn eindstudie aan de KMA heb ik vanuit deze gedachtingang de mogelijkheden onderzocht een model op te stellen dat de besluitvorming om grote objecten in een oorlog wel of niet te vernielen moet vergemakkelijken. In dit artikel zal ik de wijze waarop het model tot stand is gekomen beschrijven. Aan bod komen o.m. het onderscheid tussen het aanvallend en het verdedigend of vertragend gevecht en de randvoorwaarden. Daarna zal ik kort ingaan op de inhoud van het besluitvormingsmodel. Tot slot trek ik naar aanleiding van de resultaten een aantal conclusies.

Probleemstelling

Als we een besluit willen nemen over de vernieling van een object, is in eerste instantie het *doel* dat we

* Dit artikel is een bewerking van een KMA-eindschrijftje waarvoor de auteur de Cadettenprijs 1993 heeft ontvangen.

op een *bepaald moment* met die vernieling willen bereiken van belang. Hierbij valt te denken aan het vormen van een hindernis door bv. het opblazen van een brug of vernielingen om aan de vijand afbreuk te doen, zoals in de Tweede Wereldoorlog met de dijken op Walcheren is gebeurd. Ook kunnen vernielingen worden aangebracht om een eenheid grotere bewegingsvrijheid te geven, zoals bij het Leidens ontzet over water.

Afhankelijk van het doel van een vernieling, zullen verschillende factoren de besluitvorming beïnvloeden. Dit betekent dat we in een besluitvormingsmodel onderscheid moeten maken tussen het aanvallend en het verdedigend of vertragend gevecht, omdat deze in beginsel duidelijk uiteenlopende doelstellingen hebben. Naast datgene dat we door de vernieling willen bereiken, het doel, zijn ook de *gevolgen* die de vernieling met zich brengt van belang. Enerzijds zal een commandant ernaar streven zijn eenheid zo optimaal mogelijk te laten optreden, door op snelle en effectieve wijze zijn doel te bereiken met zo min mogelijk doden en gewonden. Anderzijds moet diezelfde commandant rekening houden met een aantal restricties zoals bepaald in bv. het „Humanitair Oorlogsrecht”, waardoor het niet altijd zonder meer mogelijk is om op de snelste en effectiefste manier het doel te bereiken. Met beide factoren zal bij een eventueel besluitvormingsmodel rekening moeten worden gehouden.

Op grond van voorgaande overweging ben ik bij het opstellen van het besluitvormingsmodel tot de volgende probleemstellingen gekomen:

Met betrekking tot het aanvallend gevecht: *Mag een groot object het doelwit van een aanval worden? Zo nee, waarom niet? Welke alternatieven zijn er dan, en wat zijn hiervan de gevolgen?*

Met betrekking tot het verdedigend of vertragend gevecht: *Mag een groot object vernietigd worden ter verdediging of ter vertraging? Zo nee, waarom niet en welke alternatieven zijn er dan om de hin-*

derniswaarde van zo'n object te vergroten, zonder dat het ingrijpend wordt vernield?

Randvoorwaarden voor vernieling van objecten

In het besluitvormingsmodel vindt u zowel oorlogsrechterlijke, economische, ethische als operationele randvoorwaarden. Daar de oorlogsrechterlijke randvoorwaarden de meest bepalende zijn in het model, beperk ik mij in dit artikel tot het bespreken van alleen deze voorwaarden.

De oorlogsrechterlijke randvoorwaarden vloeien grotendeels voort uit de artikelen van het Humanitair Oorlogsrecht (HOR); dat deel van het oorlogsrecht dat in het bijzonder de bescherming van de mens in een gewapend conflict ten doel heeft.

Allereerst kunnen we ons afvragen of het Humanitair Oorlogsrecht in deze tijd nog wel zinvol is, omdat zowel in het verleden als in het heden de artikelen hiervan steeds opnieuw worden geschonden. Denk bijvoorbeeld aan de in brand gestoken olievelden in Irak en aan de acties in het voormalige Joegoslavië. We moeten de waarde van het Humanitair Oorlogsrecht echter niet afmeten aan de mate waarin men deze regels eventueel schendt. Het Humanitair Oorlogsrecht heeft namelijk vaak meer invloed dan in eerste instantie lijkt. De juridische invloed is weliswaar zeer klein, maar landen worden vaak indirect gestraft door de publieke opinie. Dit kan een boycot van het betreffende land tot gevolg hebben of verhoogde controles door inspectieteams van de VN. We kunnen dan ook in zekere zin stellen dat de publieke opinie het corrigerende orgaan is van het Humanitair Oorlogsrecht.

Invloed van het Humanitair Oorlogsrecht

In het toekomstige besluitvormingsproces van defensie mag men vanaf divisieniveau geen besluiten meer nemen, zonder daarin de stem van de staf Juridische Zaken op G1-niveau mee te nemen. Hierdoor toetst men standaard of een beslissing humanitair-rechterlijk in orde is.

Niet op ieder niveau is evenwel iemand van juridische zaken aanwezig. In dat geval ligt de verantwoording voor een bepaalde beslissing bij de uitvoerend commandant. Of hij bij een verkeerd besluit strafbaar is, hangt geheel af van de situatie op het moment dat hij de beslissing nam. Is de commandant volledig op de hoogte van de tactische

situatie, dan moet hij in principe in staat zijn voor zichzelf een verantwoorde afweging te maken over de juistheid en de mogelijke gevolgen van een bepaalde beslissing. Is hij echter afgesloten van alle mogelijke vormen van communicatie, waarbij het mogelijk is dat de tactische situatie drastisch kan veranderen zonder zijn medeweten, dan zal een verkeerd besluit hem minder zwaar kunnen worden aangerekend dan in de eerstgenoemde situatie.

In het geval van een verkeerd besluit, zal een rechter achteraf bepalen of het besluit te verantwoorden was, gezien de situatie waarin hij verkeerde. De informatie waarover de commandant op het moment van zijn beslissing beschikte, speelt hierbij een belangrijke rol.

Toepasbaarheid van het besluitvormingsmodel

Het doel van het hier beschreven besluitvormingsmodel is drieledig. Enerzijds is het bedoeld voor het vereenvoudigen van het besluitvormingsproces over het vernielen van grote objecten op hoog niveau, bv. voor de commandant van een legergroep. Anderzijds is het model zodanig opgezet, dat het ook het besluitvormingsproces bij vernieling van kleine objecten kan ondersteunen. Daarnaast, en dat geldt zowel voor het vernielen van kleine als grote objecten, geeft het model de verzekering dat met alle mogelijke randvoorwaarden die van belang zijn bij het nemen van een verantwoord besluit over de vernieling van een object, rekening is gehouden in het besluitvormingsproces.

Hieraan wil ik echter toch nog toevoegen dat de keuze tussen civiel en militair belang in veel situaties een zaak van afwegen blijft. Normstelling hiervoor blijft immers moeilijk. In het model wordt gewerkt met ja/nee-keuzes. Soms kan het echter voorkomen dat ook de afweging van alle informatie en randvoorwaarden niet leidt tot een keuze waarvan men 100% zeker is. In dit soort twijfelgevallen zal diegene die het besluitvormingsmodel hanteert toch een beroep moeten doen op zijn individuele inschattingsvermogen van de situatie.

Het model: vernielen of niet vernielen van een object?

Het besluitvormingsmodel bestaat uit twee delen. Het eerste deel vindt u terug in afb. 1 „beslissingslijnen”. In het tweede deel van het model maken we

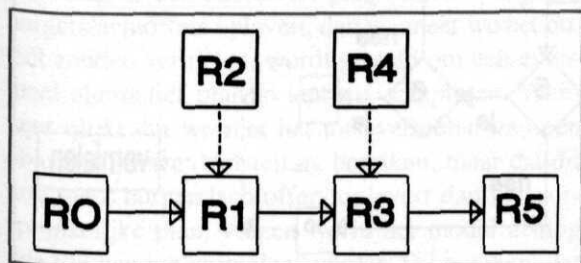
een onderscheid naar „de aanval” (afb. 2) en „de verdediging” (afb. 3).

Bij de vragen die u bij de verschillende stappen onder „aanval” in het tweede deel van het besluitvormingsmodel vindt, zijn artikelen gebruikt die behoren tot de verdragen van Genève. Met name het aanvullende protocol I, deel IV Burgerbevolking. Bij de vragen onder „verdediging” verwijst ik niet expliciet naar de artikelen van de verdragstekst en van het Humanitair Oorlogsrecht, omdat hierin vooral de aanval gezien wordt. De strekking van deze artikelen is echter ook van toepassing op het verdedigend gevecht. Na het beantwoorden van de eerste vraag met *ja* of *nee* wordt u steeds doorverwezen naar een volgende vraag, hetgeen uiteindelijk leidt tot een besluit: *vernietigen van het object, uitvoeren van een alternatief plan of stoppen*.

Zoals gezegd vormt afb. 1 het eerste gedeelte van het besluitvormingsmodel. Het vormt de input voor de te maken keuzes in het verdere verloop van het model. In de volgende tekst vindt u de toelichting op de betekenis van de vakjes R0 tot en met R5.

R0: de opdracht(analyse)

Na ontvangst van de opdracht wordt deze geanalyseerd. Er vindt een nadere definiëring plaats van het doel dat op kortere en/of langere termijn moet worden bereikt. Voor de *verdediging* of *vertraging* (het verdedigend of vertragend gevecht) is dit doel in de meeste gevallen, het behalen van een bepaalde tijdswinst door de hinderniswaarde van een bepaald gebied te vergroten. Dit is nodig om het tactisch essentiële of tactisch belangrijke gebied dat achter de hindernis ligt in handen te houden. In het gebied waarin het object ligt zal de vernieling daarvan ter sprake komen. Bij de *aanval* (het aanvallend gevecht) zal het doel bestaan uit het veroveren van het tactisch essentiële of tactisch belangrijke gebied binnen een bepaalde tijdslimiet. Daarbij zal ter

Afb. 1 Beslissingslijnen

sprake komen of voor het bereiken van deze limiet een object wel of niet mag worden vernield.

R1: gegevens omtrent de tactische situatie in een oorlog voor vernieling van object

Een goed inzicht in de actuele situatie is de belangrijkste voorwaarde om zinvol te plannen en doelgericht te handelen. Bij het vaststellen van de situatie gaat men uit van het eerder bestaande inzicht in de situatie, aangevuld met informatie afkomstig uit R2.

R2: gegevensvoorziening

Aanvullende informatie afkomstig van:

- meldingen, rapporten en verzoeken van ondergeschikte eenheden;
- gegevens van de verschillende commandovoeringseenheden en van technische inlichtingenbronnen;
- bevelen en situatierapporten van hogere eenheden;
- informatie van civiele instanties en van de bevolking.

R3: informatie, bepalend voor de invoer

Criterium hiervoor is dat alleen die informatie wordt meegenomen, die de zekerheid vergroot over het verloop van een bepaalde actie.

R4: beïnvloedende factoren

Naast de hiervoor genoemde informatiebronnen is er nog een aantal factoren dat de input voor de besluitvorming bepaalt:

- conceptuele factoren: dit zijn overwegingen die voortvloeien uit de geldende doctrines, de toe te passen tactiek of strategie;
- politieke factoren: hierin beziet men onder andere de juridische factoren, het risico van escalatie en de gezindheid van de (wereld)bevolking;
- cultureel-historische invloeden: dit zijn inzichten die zijn ingegeven door een persoonlijke of algemeen maatschappelijke visie;
- beoordeling van het gewicht van psychische en fysieke factoren: dit betreft onder andere stress, moreel, uithoudingsvermogen;
- inschatting van het effect van omgevingsfactoren op de te ondernemen acties. ▶

R5: analyse en evaluatiegegevens door stafsectie en vaststelling van de mogelijkheden voor vernieling(en) en alternatief

Door informatie actief in te winnen en deze te evalueren en te analyseren wordt reeds een begin gemaakt met de besluitvorming. De voortdurende beoordeling van de toestand vindt een solide basis in een goed en betrouwbaar inzicht in de situatie.

Aanval

(1) Is vernielen de enige manier om het gestelde doel binnen een bepaalde tijd te bereiken?

Indien het mogelijk is bij een aanval het beoogde doel te behalen zonder het object te vernielen, dan kunnen we ons afvragen of de verhouding tussen de gestelde actie en het gestelde doel wel in balans is, als we in zo'n situatie toch beslissen het object te vernielen.

Als het antwoord hierop *ja* is, gaan we door met stap (2). Hebben we een alternatief voorhanden waarbij het object gespaard kan blijven, dan gaan we verder met stap (7).

(2) Gaat het om een militair doel?

Wanneer het doel volgens de artikelen 48 en 52 militair is, dan luidt het antwoord op deze vraag *ja* en gaan we verder met stap (3). Wanneer het om een civiel doel gaat en het antwoord op deze vraag dus

nee is, mogen we het doel niet aanvallen en leidt het model ons naar *stop*.

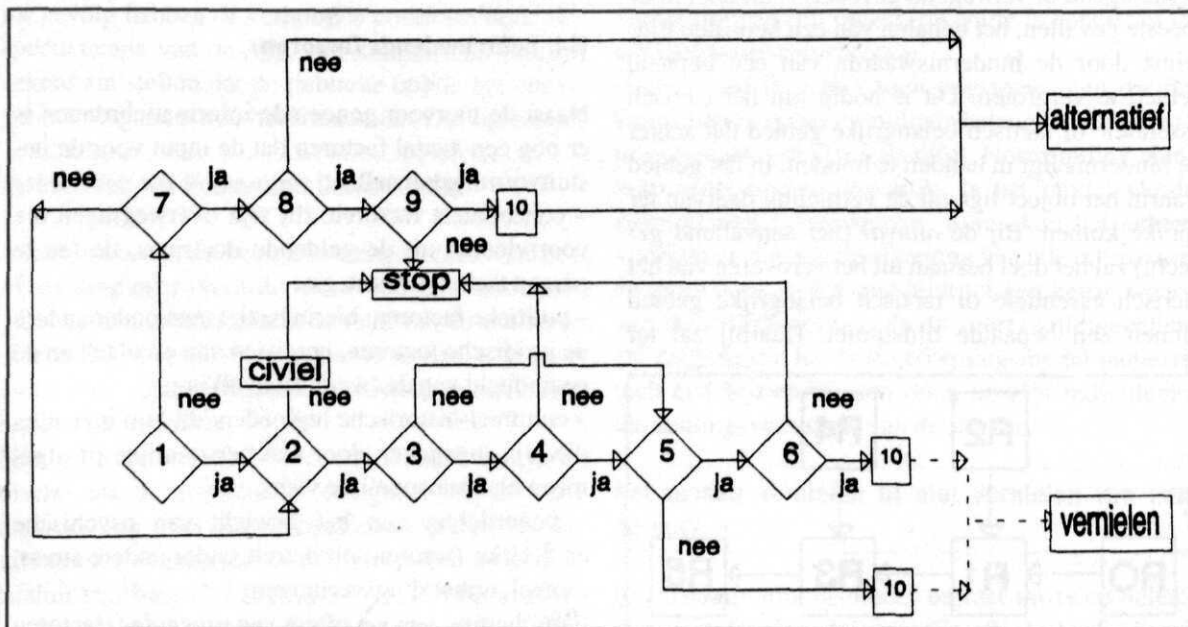
(3) Worden burgers het slachtoffer ten gevolge van het vrijkomen van gevaarlijke krachten?

Artikel 56 zegt hierover het volgende: „Werken of installaties die gevaarlijke krachten bevatten, te weten stuwdammen, dijken en kerncentrales, mogen niet het doelwit van een aanval worden gemaakt, zelfs niet wanneer zij militaire doelen zijn, indien die aanvallen het vrijkomen van gevaarlijke krachten zouden veroorzaken en daardoor zware verliezen aan mensenlevens onder de burgerbevolking teweeg zouden brengen. Andere militaire doelen gelegen op of in de nabijheid van die werken of installaties, mogen niet het doelwit van een aanval worden gemaakt indien die aanvallen het vrijkomen van gevaarlijke krachten uit die werken of installaties zouden veroorzaken en daardoor zware verliezen aan mensenlevens onder de burgerbevolking teweeg zouden brengen.”

Wanneer er bij de beoogde vernieling gevaarlijke krachten vrijkomen, die grote verliezen aan mensenlevens teweeg brengen, luidt het antwoord op deze vraag *ja*. Het model verwijst ons dan naar stap (4). Wanneer er geen gevaarlijke krachten vrijkomen, leidt het model naar stap (5).

(4) Is het object voor militair gebruik?

Om te bepalen of een object militair wordt ge-

Afb. 2 Aanval

bruikt, zijn lid 2 en lid 5 van artikel 56 van kracht. Lid 2 bepaalt wanneer de bescherming tegen aanvallen op een object eindigt. Lid 5 bepaalt echter weer, dat in het geval bewapening en/of installaties in de buurt van werken of installaties die gevaarlijke krachten bevatten, worden opgesteld, en deze voor puur defensieve handelingen gebruikt worden, deze werken of installaties toch geen doelwit van een aanval mogen worden gemaakt. Een positief antwoord op deze vraag leidt ons naar stap (5), een negatief antwoord naar *stop*.

(5) Is het object nog nodig?

Wanneer de situatie zich voordoet dat een object in een later stadium van het te voeren gevecht essentieel is, ondanks dat is gebleken dat we het volgens het oorlogsrecht mogen vernielen, luidt het antwoord op deze vraag *ja* en gaan we door naar stap (6). Is het object niet meer nodig en het antwoord *nee*, dan gaan we via stap (10) door naar *vernieten*. Bedenk hierbij wel, dat wanneer het om een cultureel object gaat, weer andere artikelen van het HOR van kracht zijn. Daar dit model in hoofdzaak is bedoeld voor grote objecten van niet-culturele, maar van functionele aard, is dit niet in het model verwerkt.

(6) Is vernieten belangrijker dan niet vernieten?

Wanneer blijkt dat we het object nog nodig kunnen hebben, moeten we een afweging maken, wat op langere termijn voor het gevecht belangrijker is. Indien blijkt dat het behoud van een object in een later stadium een groter rendement geeft dan het vernieten op het moment van beslissen, moeten we het object in stand houden. We beantwoorden de vraag met *nee* en eindigen in het model bij *stop*. Indien dit niet het geval is, dan gaan we via stap (10) naar *vernieten*.

(7) Geeft een alternatief plan minder burgerslachtoffers dan vernieten?

De vraag of een alternatief plan minder (of geen) burgerslachtoffers oplevert, dan wanneer we het object zouden vernieten, wordt gesteld om een eventueel alternatief plan te kunnen accepteren. Wanneer blijkt dat we met het niet vernieten van een object wel onze doelstelling bereiken, maar dat dit nog meer burgerslachtoffers oplevert dan het oorspronkelijke plan, volgen we in het model alsnog „de lijn van het vernieten” verder. Dit betekent dat als het antwoord *nee* is, we weer teruggaan naar

stap (2). Luidt het antwoord *ja*, dan gaan we verder naar stap (8).

(8) Worden burgers slachtoffer van het alternatief?

Als burgers het slachtoffer worden van het alternatieve plan, ga dan verder met stap (9). Als er helemaal geen burgers slachtoffer worden, dan wordt het *alternatief* zonder meer uitgevoerd.

(9) Alternatief uitvoeren belangrijker dan niet uitvoeren?

Wanneer blijkt dat het uitvoeren van het alternatieve plan om operationele redenen erg belangrijk is, en dit in de lijn ligt van de 4 criteria^{*} die zijn opgesteld om zo'n actie goed te keuren, luidt het antwoord op deze vraag *ja* en gaan we via stap (10) over op het uitvoeren van het *alternatief*. Wanneer het uitvoeren van het alternatief buiten de proporties is met het gestelde doel, luidt het antwoord *nee* en eindigt het model met *stop*.

(10) Voorzorgsmaatregelen om burgerbevolking te beschermen

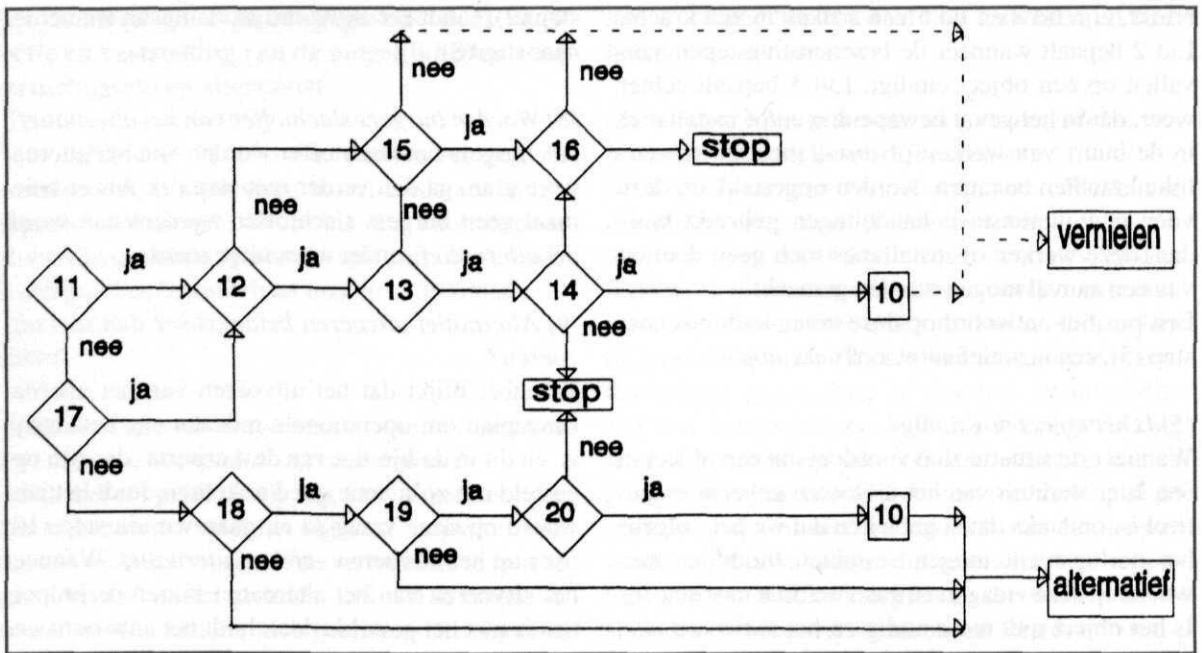
Indien we komen tot het besluit om, ondanks dat er burgerslachtoffers vallen, door te gaan met het uitvoeren van de vernieling of het alternatief, moeten alle mogelijke voorzorgsmaatregelen worden genoemd om de burgerbevolking te beschermen. Dit blijkt onder andere uit artikel 56, lid 3.

Verdediging

(11) Is het vernieten van het object de enige manier om de benodigde tijdwinst te behalen?

Om tijdwinst te kunnen behalen hebben we een bepaalde hinderniswaarde nodig. Enerzijds bepalen technische factoren, anderzijds tactische de effectiviteit van een hindernis. Hiermee kunnen we de vijand een bepaalde vertraging opleggen, die we kunnen uitdrukken in tijd. We moeten bij deze vraag dus nagaan of de effectiviteit van de hinderenis voldoende is om de benodigde tijdwinst te behalen. Wanneer we door de vernieling van een ob-

* 1. De actie is goed, of op zijn minst neutraal, hetgeen betekent dat voor onze bedoelingen het een gerechtvaardigde wijze van oorlogvoeren is. 2. Het directe effect is moreel acceptabel. 3. De intentie van de actor is goed, hetgeen betekent dat hij afgaat op een acceptabel effect. Het ernstige effect is niet een van zijn doelen maar een middel. 4. Het beoogde goede effect is voldoende goed om de ernstige gevolgen geoorloofd te kunnen compenseren. Het moet in de juiste proportionaliteit zijn.

Afb. 3 Verdediging of vertraging

ject een veel grotere tijdswinst krijgen dan we nodig hebben om een opdracht uit te voeren, dan moeten we zoeken naar een minder ingrijpende methode. Als vernietigen de enige manier is om de vereiste tijdswinst te behalen, dan kunnen we de vraag met *ja* beantwoorden en gaan we verder naar stap (12). Wanneer dit niet zo is, luidt het antwoord *nee* en gaan we door met stap (17).

(12) *Kunnen er gevaarlijke krachten vrijkomen bij de vernielingen?*

Zo *ja*, dan gaan we naar stap (13), zo *nee*, dan naar stap (15).

(13) *Worden burgers het slachtoffer hiervan?*

Als er burgers slachtoffer worden, dan gaan we verder naar stap (14). Als er geen burgers slachtoffer worden is dit gunstig, en gaat het model verder naar stap (15).

(14) *Is vernietigen belangrijker dan niet vernietigen?*

Met deze vraag wordt niet alleen bedoeld of het belang van de actie zwaarder weegt dan de gevolgen van de vernieling, maar ook of het militaire belang een aanval af te slaan in verhouding staat tot de directe belangen van de omwonenden. Dat is een ethische kwestie. De afweging die we hierbij maken, kan worden ondersteund door de vier criteria die bij stap (9) zijn gegeven. Indien vernietigen be-

langrijker blijkt te zijn dan niet vernietigen, dan *vernietigen* we het object na eerst stap (10) te hebben gepaseerd. Wanneer vernietigen niet belangrijker blijkt te zijn, zetten we de actie *stop*.

(15) *Hebben we het object nog nodig?*

Wanneer de situatie zich voordoet dat een object in een later stadium van het te voeren gevecht essentieel is, luidt het antwoord *ja* en gaan we naar stap (16). Wanneer we het object niet meer nodig hebben, is het antwoord *nee* en gaan we door naar *vernietigen*.

(16) *Is het nog nodig hebben van het object van groter belang dan de noodzaak het te vernietigen?*

Wanneer het nog nodig hebben van het object van groter belang is dan het vernietigen van het object, dan verwijst het model ons naar *stop*. Wanneer dit niet zo is, vindt *vernietiging* plaats. Dit is een puur operationeel vraagstuk waarover de operationele commandant een beslissing kan nemen.

(17) *Kan de uitvoerbaarheid van het alternatief door een aanval worden verstoord?*

Wanneer een alternatief plan geen 100% kans van slagen heeft, doordat een factor, deel uitmakend van het gevecht hierop invloed heeft, moeten we onderzoeken in hoeverre bepaalde externe factoren het alternatieve plan kunnen verstoren. Indien de

uitvoerbaarheid van het alternatief een te groot risico met zich meebrengt, luidt het antwoord *ja* en gaan we door naar stap (12). Wanneer het niet zo is, luidt het antwoord *nee* en gaan we verder met stap (18).

(18) Kunnen er gevaarlijke krachten vrijkomen bij het alternatief?

Wanneer we in plaats van een object te vernielen, het object een hinderniswaarde geven op een alternatieve manier, bv. door het saboteren van bepaalde functies van het object, bestaat de mogelijkheid dat hierbij gevaarlijke krachten vrijkomen. In de meeste gevallen komt dit niet in de buurt van de gevolgen die het vernielen van een object met zich meebrengt, maar we moeten in ieder geval een afweging maken tussen het gestelde doel en de middelen die we gebruiken om dat doel te bereiken.

Bestaat er een kans dat er gevaarlijke krachten vrijkomen, dan gaan we door naar stap (19). Komen er geen gevaarlijke krachten vrij, dan kunnen we volgens het model het *alternatief* uitvoeren.

(19) Worden burgers hiervan het slachtoffer?

Indien *ja*, dan gaan we door naar stap (20), indien *nee*, dan kunnen we het *alternatief* uitvoeren.

(20) Is het alternatief uitvoeren belangrijker dan niet uitvoeren?

Wanneer blijkt dat het uitvoeren van het alternatieve plan om operationele redenen erg belangrijk is, het tevens in de lijn ligt van de vier criteria uit stap (9), dan kunnen we deze vraag positief beantwoorden en het *alternatief* uitvoeren. Wanneer het uitvoeren van het alternatief buiten proporties is met het gestelde doel, dan luidt het antwoord *nee* en eindigen we in het model met *stop*.

Tot slot

Het besluitvormingsmodel is tot stand gekomen door zoveel mogelijk randvoorwaarden te ordenen en deze zodanig in een schema te verwerken dat men, wanneer men het heeft doorlopen, alle mogelijke facetten die met vernielingen te maken hebben, heeft behandeld. Deze randvoorwaarden bestaan naast oorlogsrechtelijke, economische, ethische en

politieke factoren ook uit zaken, die vanuit operationeel oogpunt gezien van belang zijn. Naast de mogelijkheid tot het wel of niet overgaan tot vernieling van een object, is ook de potentie om een alternatief plan uit te voeren in het model ingebed.

Om de validiteit en betrouwbaarheid van het model te testen is het op enkele praktijksituaties toegepast. Het gaat hier om het besluit om de dijken van Walcheren te bombarderen in de Tweede Wereldoorlog, het eventueel opblazen van het schiffshebewerk Lüneburg in het Elbe-Seitenkanaal en de mogelijkheid om (gedeelten van) de Zeelandbrug te vernielen. Voor deze situaties bleek het model naar behoren te werken. We mogen echter niet uit het oog verliezen dat het hier slechts gaat om een eerste opzet van een besluitvormingsmodel voor het vernielen van grote objecten. Het is dus goed mogelijk dat er bij herhaalde toetsing aan meerdere situaties nog enkele wijzigingen moeten worden aangebracht. Ook moet de mogelijkheid worden opgehouden om in het licht van nieuwe ontwikkelingen steeds ontbrekende of nieuwe randvoorwaarden toe te voegen.

Hoewel we met dit model een bruikbaar instrument in handen hebben om te komen tot een verantwoorde afweging wat betreft het vernielen van objecten in oorlogstijd, moeten we toch concluderen dat waar het gaat om de afweging tussen civiel en militair belang, het in een aantal situaties een kwestie blijft van de wijze waarop diegene die het model hanteert de situatie kan inschatten. Normstelling op dit gebied blijft hoe dan ook erg moeilijk. Wel kan hieraan worden toegevoegd dat we bij besluitvorming over het wel of niet vernielen van een object, altijd voor ogen moeten houden dat een oorlog niet een doel op zich is, maar een tussenfase naar iets nieuws, waarbij er een mogelijkheid moet zijn voor coëxistentie.

Gezien het belang van een goed besluitvormingsproces omtrent de afweging van het wel of niet vernielen van een groot object, lijkt het raadzaam om dit tijdens lessen *militair recht* op de officiersopleidingen onder de aandacht te brengen. Tijdens de opleiding wordt dan een denkwijze hierover ontwikkeld die in het latere functioneren als officier kan worden uitgebouwd en verfijnd.

B.M.J. Jansen en J. Kos

luitenant-kolonels van de Koninklijke luchtmacht

Groep Helikopters Koninklijke luchtmacht

(2)

In het vorige artikel over de Groep Helikopters (GPH), primair bestemd als luchtcomponent van de Luchtmobiele Brigade (LMB), is de nadruk gelegd op het belang van een goede samenwerking tussen de KL en KLu. In dit artikel wordt nader ingegaan op de gemeenschappelijke instructie inzake de GPH. Tevens worden de volgende aspecten behandeld: het operationele en logistieke concept, de bedrijfsvoering, de locatiekeuze, de opleiding en training, de personeelsfuncties, de grondoperatiën en de voorlichting.

Deze aspecten, die bij een zo breed en ambitieus project een rol spelen, zijn nog onderhevig aan wijzigingen. In dit artikel wordt een visie gegeven op de huidige stand van zaken (mei '94). Inmiddels zijn beslissingen genomen op het gebied van de aanschaf van transporthelikopters (13 Chinooks CH-47D en 17 Cougars MK II) en is het KLu-vliegveldbeleggingsplan door de Kamer aanvaard, zij het met het voorbehoud dat v.w.b. de vliegbasis Soesterberg definitieve investeringen op het gebied van de infrastructuur pas na besluitvorming rond de zgn. „uitplaatsingsstudie Luchtmobiele Brigade” mogen worden gedaan. V.w.b. de aanschaf van de bewapende helikopters zal volgens planning de besluitvorming aan het einde van dit jaar moeten plaatsvinden.

Gemeenschappelijke instructie KL/KLu

Napoleon was waarschijnlijk de eerste die op succesvolle wijze een oplossing vond voor het eeuwenoude probleem, hoe en op welk niveau van een krijgsmachtorganisatie de diverse wapens moesten worden geïntegreerd om een efficiënte en evenwichtige

strijdmacht tot stand te brengen. De conceptie van de *verbonden wapens* (infanterie, cavalerie en artillerie) was toen geboren. Bij de zeevrijdkrachten kennen we de *taakgroep conceptie* en bij de luchtstrijdkrachten de *composite air wing*. De LMB is, althans in Nederland, als het ware een combinatie van verbonden wapens en een composite heliwing. Bij een dergelijk hecht samenwerkingsverband van KL- en KLu-eenheden dienen de bevoegdheden en verantwoordelijkheden voor planning en uitvoering ondubbelzinnig te zijn. Daartoe is door BLS en BDL een algemene overeenkomst gesloten m.b.t. de operationele samenwerking tussen beide krijgsmachtdelen. In een aanvullende *Gemeenschappelijke Instructie* (GI) tussen C-1LK en DOPKLu zijn plannings- en uitvoeringsbepalingen opgenomen aangaande de GPH. Deze bepalingen behelzen onder meer de taakstelling, bevelvoering, tactisch concept, opleiding, evaluatie en logistiek. Op deze wijze is de basis gelegd voor een goede samenwerking tussen de grond- en luchtcomponent van de LMB.

Operationele en operationeel-logistieke concepten LMB

Het operationeel concept LMB (incl. de luchtcomponent) is afgestemd op een mogelijke inzet van de brigade, of delen ervan, in het gehele crisisbeheersingsspectrum. D.w.z. van humanitaire acties tot en met interventies, waarbij rekening moet worden gehouden met het ter plekke escaleren of deëscaleren naar andere geweldniveaus. Als luchtcomponent van de LMB heeft de GPH binnen dit ops concept een eigen taak te vervullen. Daarnaast kunnen delen van de GPH onafhankelijk van de LMB worden ingezet. Gezien de dynamische internationale ontwikkelingen is het operationeel concept LMB een levend document dat regelmatig bijstelling behoeft. Zowel voor de grond- als de luchtcomponent is het

Dit artikel is een vervolg op een eerder verschenen artikel van lkol B.M.J. Jansen (MS 162(1993)(8)337) en dient in samenhang daarmee te worden gelezen.

operationeel concept LMB de grondslag voor het optreden en uitgangspunt voor de tactische handboeken en oefen-/opleidings- en trainingsprogramma's van de LMB-eenheden. Van groot belang voor de LMB als geheel is het operationeel-logistieke concept. De aanvoer van de voorraden, waar ook ter wereld, is voor deze eenheid geen sinecure. De verantwoordelijkheid ligt namens DOKL en DOPKLu bij het (interservice) *Operational Support Command* (OSC), waarin ook DMKL en DMKLu participeren. Het OSC zorgt voor de aan- en afvoer van personeel en materieel tot in de zogeheten *Logistic Support Base* (LSB). Vanaf dit punt zijn C-LMB, en binnen de luchtcomponent C-GPH, verantwoordelijk voor de logistieke ondersteuning van hun operatiën (de zgn. interne logistiek).

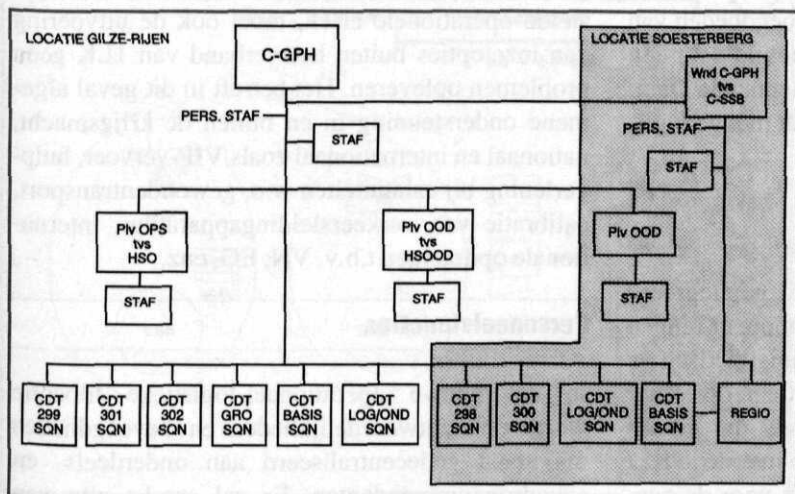
Bedrijfsvoering

„Wie de tekenen van de tijd niet verstaat heeft geen toekomst” – GORBATSJOV.

Teneinde de Defensienota 1991 en de Prioriteitennota 1993 te realiseren, moeten nieuwe bedrijfsvoeringsconcepten worden toegepast. Op een andere dan tot nu toe gebruikelijke wijze moeten de krijgsmacht delen, zowel de staven als de operationele eenheden, gaan besturen, leiding geven, informeren en controleren. De invoering van een fundamenteel nieuwe bedrijfsvoering gaat gepaard met een verandering van de bestaande organisatievorm. In de Defensienota wordt gewezen op het grote belang van een verbetering in de doelmatigheid van de bedrijfsvoering. De resultaatverantwoordelijkheid wordt gedelegeerd, waarbij echter duidelijke

richtlijnen en een goede begeleiding noodzakelijk zijn. Kenmerk van de nieuwe operationeel-logistieke KLu-filosofie is een platte organisatie met minder bestuursniveaus en een daarmee samenhangende, meer horizontale communicatie binnen de onderkende bestuursniveaus. Een van de belangrijkste uitgangspunten is dat in de nieuwe GPH-organisatie (afb. 1) niet meer dan twee niveaus worden opgenomen: het squadronniveau en het onderdeelniveau. Het squadron is het belangrijkste zelfstandige element dat zowel in vredes- als in crisistijd een taak zelfstandig moet kunnen uitvoeren.

Het onderdeelniveau is in eerste instantie verantwoordelijk voor het beleidsplan, dat wordt gebaseerd op de richtlijnen van hogere instanties en de door de squadrons gestelde behoeften. De nieuwe platte GPH-organisatie stelt volwassenheid en creativiteit van haar personeel centraal en vertrouwt daarmee op zelforganisatie. Een creatieve organisatie valt of staat met de beschikbaarheid van goed leiderschap. Via overtuiging, begeleiding, advisering en motivering moet gewenst gedrag worden gemotiveerd. De GPH-onderdeelscommandant en de GPH-squadroncommandanten hebben een grotere zelfstandigheid. Niet *span of control*, maar *span of support* en voortdurende interesse zijn van belang. Teneinde de gestelde taken zelfstandig te kunnen uitvoeren dienen omstandigheden te worden gecreëerd in de vorm van personeel, materieel en training. De, als gevolg van deze bedrijfsvoering, zelfstandige squadrons dienen – eventueel aangevuld met in de squadronorganisatie ontbrekende modules – geheel of gedeeltelijk te kunnen worden ingezet in nationale of internationale verbanden.

Afb. 1 Organisatie GPH

Door ook de GPH-squadrons modulair op te zetten is een snelle en flexibele inzet mogelijk.

Twee-basis-structuur

De Defensienota 1991 ging uit van een herlocatie van de op de vliegbases Soesterberg en Deelen gestationeerde eenheden naar Gilze-Rijen en Eindhoven. M.n. het onverwachte vertrek van de Amerikaanse 32 Fighter Group van Soesterberg heeft geleid tot een bijstelling van het vliegveldbeleggingsplan. Besloten is de staf GPH, het 299 *Light Utility Helicopter (LUH) Squadron* (BO-105) en de beide *Bewapende Helikopter Squadrons* (301 en 302 Squadron) op de vliegbasis Gilze-Rijen en het 298 *Medium Transport Helicopter (MTH) Squadron* en het 300 *Light Transport Helicopter (LTH) Squadron* op de vliegbasis Soesterberg onder te brengen. Door deze twee-basis-structuur en de vereiste eenhoofdige leiding van de GPH diende een topstructuur te worden ontworpen, waarbij recht werd gedaan aan de uitgangspunten van de Werkgroep operationeel-logistieke KLu-filosofie (WOLF) en die een voor beide bases werkbaar situatie garandeert. De C-GPH en de groepsstaf, waarin opgenomen de plv. Commandant Operatiën en de plv. Commandant Operatiën Ondersteunende Diensten met hun staven, worden gestationeerd op vliegbasis Gilze-Rijen. Ook de op vliegbasis Soesterberg gestationeerde eenheden worden rechtstreeks onder C-GPH in de organisatie geplaatst. Op vliegbasis Soesterberg wordt in de GPH-organisatie een commandant Soesterberg ingebracht die tevens waarnemend C-GPH is. Deze functionaris krijgt v.w.b. de aansturing van de op Soesterberg gepositioneerde GPH-squadrons, gemandateerde bevoegdheden van de C-GPH. Hij wordt hierbij ondersteund door een plv. Commandant Operatiën Ondersteunende Diensten Soesterberg. De groepsstaf wordt niet gedupliceerd op vliegbasis Soesterberg.

Opleiden, oefenen en trainen

Een nauwe samenwerking en veelal geïntegreerd optreden van de lucht- en grondcomponent binnen de 11 LMB vereist een ondubbelzinnig tactisch en operationeel optreden. Hieraan moet een op elkaar afgestemd oefen- en opleidingstraject ten grondslag liggen. De Gemeenschappelijke Instructie KL/KLu bepaalt dat de eisen en normen voor de ope-

rationele inzetbaarheid van de GPH, als luchtcomponent van de 11 LMB, worden vastgesteld door C-ILK. De algemeen geldende regels voor opleiding en oefening zijn vastgelegd in het zgn. *Beleid Opleiden en Oefenen* (BOO) ILK. Binnen het BOO worden vijf niveaus van opleiden en oefenen onderscheiden:

- de individuele initiële opleiding;
- de systeemgerichte opleiding;
- de peloton- of vluchtgeoefendheid;
- de compagnie- of squadrongeefendheid;
- geoefendheid voor het optreden in een hoger geïntegreerd verband.

Het BOO is van toepassing op al het GPH-personeel. Voor de GPH gelden, na de diverse initiële militaire KLu-opleidingen, voor bv. vliegend personeel, de volgende opleidingsgangen: de vliegtechnische opleiding, de vliegtactische opleiding en de tactische vorming. Bij het opstellen van de *organisatietabel* (OT) is uitgegaan van het uitbesteden van de initiële vliegopleidingen en de opleidingen voor het overige boord- en onderhoudspersoneel. Theaterconversie en voortgezette tactische opleidingen worden merendeels in eigen beheer, al of niet in samenwerking met de KL, uitgevoerd. In de OT is een Tactess-deelorganisatie opgenomen.

Tactess heeft zowel een voortgezette opleidings-, evaluatie-, simulatie- als een standaardisatietak en maakt gebruik van helikopters en instructeur-vliegers, ingedeeld bij de diverse operationele squadrons. Op deze wijze ligt de integrale operationele kwaliteitszorg van de GPH bij C-GPH en zijn staf. Indien het personeel van de GPH wordt opgeleid, geoefend en getraind conform de door C-ILK gestelde operationele eisen, moet ook de uitvoering van inzetopties buiten het verband van ILK geen problemen opleveren. Het betreft in dit geval algemene ondersteuning in en buiten de krijgsmacht, nationaal en internationaal zoals VIP-vervoer, hulpverlening bij calamiteiten w.o. gewondentransport, calibratie van verkeersleidingapparatuur, internationale opdrachten t.b.v. VN, EG, enz.

Personeelsfuncties

In de nieuwe operationeel-logistieke filosofie worden verantwoordelijkheden en bevoegdheden maximaal gedecentraliseerd aan onderdeel- en squadroncommandanten. Er zal sprake zijn van

produktverantwoordelijke eenheden met integraal verantwoordelijke leiders. Tegen de achtergrond van integrale verantwoordelijkheid voor o.m. personeel, is het van belang uit te gaan van een ondersteunende personeelsfunctie in een adviserende rol.

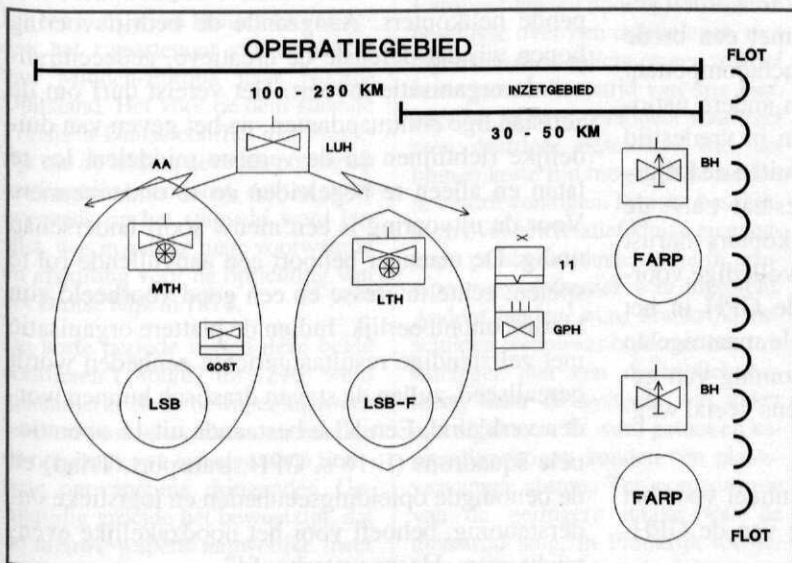
De P-functionaris behoort te signaleren, mogelijkheden en alternatieven te zoeken en vervolgens te adviseren. De lijn maakt de keuze, beslist en is verantwoordelijk. De integrale leider wordt aldus uitgedaagd om door zijn keuzen/beslissingen de factor arbeid beter te benutten. De WOLF-uitgangspunten leiden tot een volgende decentrale verdeling van P-activiteiten bij het squadron: formatiebeheer, opleidingen, rechtspositie, personeelsadministratie, personeelszorg en oorlogsvoorbereiding. De GPH-squadroncommandant moet hierdoor in de gelegenheid zijn zijn eigen personeelszaken te beheren. De squadroncommandant moet kunnen bepalen hoe hij de hem toegewezen mensen en middelen aanwendt. Op deze wijze ontstaat op centraal GPH-niveau meer ruimte om de bedrijfsvoering, incl. P-zaken, op noodzakelijke hoofdlijnen te sturen en te coördineren.

Grondoperatiën

In het verleden beschikte de GPLV over beperkte grond- en luchtverdedigingsmiddelen. De helikopters hadden een ondergeschikte taakstelling binnen het ontplooiingsgebied van 1LK. Daarbij beschikte de KL in dit gebied over *Short Range Air Defence*

(Shorad)-eenheden van het type *Flycatcher/40L70* en PRTL. Gelet op de nieuwe taakstelling van de GPH-squadrons is afhankelijk van de inzetoptie en het inzetverband, behoefte aan adequate verdedigingsmiddelen voor deze eenheden. Bij inzet van de gehele LMB kan de GPH na ontplooiing (afb. 2) zijn verdeeld over een *Logistic Support Base* (vliegveld), op 100/230 km afstand een *Logistic Support Base-Forward* (geïmproviseerd vliegveldterrein), op 30/50 km van de *Forward Line Own Troops* (FLOT)-twee-stationeringsgebieden voor de bewapende helikoptersquadrons en op 10/20 km van de FLOT-twee-*Forward Arming and Refuelling Points* (FARPS). Uitgangspunt is weliswaar een eigen luchtoverwicht, maar m.n. bij vrede-afdwingende operaties en hoger in het geweldsspectrum moet met luchtdreiging worden rekening gehouden.

Mede gelet op de grote onderlinge afstanden moet ook met een gronddreiging worden rekening gehouden. Voor de uitvoering van actieve luchtverdediging is Stinger capaciteit in de GPH-organisatie opgenomen. De interne actieve grondverdediging zal in vele inzetopties de inzet van AGRV-personeel vereisen. De passieve verdediging zal in principe als neventaak kunnen worden uitgevoerd. In de nieuwe GPH-organisatie is een Grondoperationeel squadron (GRO-sqn) opgenomen, dat belast wordt met Shorad, Grondverdediging (GRV) en het verzorgen van het Jaarlijks Oefenprogramma Grondverdediging (JOP/GRV) voor de gehele GPH. Met deze activiteiten vervult het GRO-sqn

Afb. 2 Ontplooiing GPH

De Chinook

een belangrijke uitvoerende taak in het beschermen van de slagkracht en het overleven van de eenheid tijdens (lucht)aanvallen, met name tijdens operaties te velde.

Voorlichting

De komende jaren ondergaat de GPH een aantal ingrijpende veranderingen. Dit proces naar een nieuwe Groep moet communicatief worden ondersteund. Hoewel de eindsituatie perspectief biedt, leiden de toekomstplannen tot onduidelijkheid en onzekerheid bij alle betrokkenen. Voorlichting als afgeleide van het beleid moet hierop inspelen door te zorgen voor een continue, optimale en positieve informatiestroom over de veranderingen binnen de GPH. Tevens dient de GPH duidelijk te worden gepositioneerd als een KLu-eenheid met een brede taakstelling. Primair bestemd als luchtcomponent van de LMB, maar ook inzetbaar in andere nationale en internationale verbanden, en in vreedstijd voor algemene ondersteuning in en buiten de krijgsmacht. Bij externe doelgroepen bestaat t.a.v. de aangekondigde plannen m.b.t. helikopters onrust voor mogelijke overlast. Tijdige en volledige voorlichting over de doelstelling van de GPH in het kader van crisisbeheersing en de vele maatregelen die de KLu zich getroost ter voorkoming van geluidhinder, kan de negatieve gevoelens veelal wegnemen.

Een goed communicatieplan is essentieel voor het tot stand komen en de aanvaarding van de GPH-nieuwe-stijl.

Nawoord

In het kort hebben wij in de tweede artikel getracht meer duidelijkheid te verschaffen over de GPH-nieuwe-stijl. Het is in deze dynamische maar tegelijkertijd ook onzekere tijd, nagenoeg onmogelijk nauwkeurig aan te geven wat de eindsituatie van deze eenheid zal worden. Toch denken wij met deze informatie enig inzicht te hebben verschaft m.b.t. een van de speerpunten van de krijgsmacht-nieuwe-stijl. In navolging van dit artikel hopen wij dat op korte termijn de GPH-cyclus wordt voortgezet met meer gedetailleerde artikelen over de herstructurering en de herlocatie van de GPH, het operationeel en operationeel-logistieke concept en over de tactische inzet van de transport- en bewapende helikopters. Aangaande de bedrijfsvoering hopen wij dat defensie de creatieve, gedecentraliseerde organisatie invoert. Het vereist durf om de zelfstandige commandanten, na het geven van duidelijke richtlijnen en de vereiste middelen, los te laten en alleen te begeleiden en te ondersteunen. Voor de uitvoering is een nieuw soort leiderschap nodig. De manager behoort een aanvullende rol te spelen; echte interesse en een goed voorbeeld zijn hiertoe onontbeerlijk. Indien de plattere organisatie met zelfstandige resultaatgerichte eenheden wordt gerealiseerd, zullen de staven drastisch kunnen worden verkleind. Een KLu bestaande uit 15 operationele squadrons (F-16's, GPH, transport, Triad) en de benodigde opleidingseenheden en logistieke ondersteuning, behoeft voor het noodzakelijke evenwicht geen „Haags waterhoofd”.

BOEKEN

Preußen und die Frage der europäischen Abrüstung 1867-1870

door K.A. Lankheit, 1e dr., 278 blz.,
geïll. Uitg.: Verlag Rombach, Freiburg,
1993. Prijs: f 60,-
ISBN: 3.7930.0197.0

Dit boek toont dat het ontwapeningsvraagstuk niet pas een onderwerp van deze tijd is, maar dat het meer dan honderd jaar geleden eveneens de gemoederen bezig hield. Zowel op regeringsniveau tussen verschillende Europese staten, als binnen volksvertegenwoordigingen en in brede lagen van de maatschappij, was het een onderwerp van discussie.

De overwinning van Pruisen op Oostenrijk in de slag bij Königgrätz (1866) veranderde de interne verhoudingen in Europa ingrijpend. Economische vooruitgang, modernisering van het leger en innovatie op het gebied van wapentechniek, beslisten de tweestrijd tussen Wenen en Berlijn ten gunste van Pruisen en verlegden het zwaartepunt van de macht van Midden-Europa naar Noord-Duitsland. Het voor de deur staande Pruisisch-Duitse conflict met Frankrijk om de leiding gevende positie op het Europese continent, dat ten slotte eveneens op het slagveld werd beslist, was in gelijke mate voorwaarde én afsluiting voor de oprichting van het Duitse Rijk in 1871.

De korte periode tussen deze beide conflicten (1866/67 tot 1870) werd gekenmerkt door bewapeningswedloop en oorlogspsychose en maakte de noodzaak van een algemene Europese ontwapening dringender. Gelijktijdig groeide het bewustzijn, dat de nieuwe wapens nauwelijke meer waren te betalen. Door de technolo-

gische ontwikkeling was de achterlader geheel achterhaald en moest worden vervangen door de nieuwe grendelgeweren. Ook geschutstechniek ontwikkelde zich snel. Op de wereldtentoonstelling van 1867 in Parijs werden deze ontwikkelingen aan de wereld gepresenteerd; vooral de produkten van Krupp maakten furore. Anderzijds was deze tentoonstelling, mede gebaseerd op de industriële revolutie, een manifestatie van het geloof in de toekomst; een toekomst zonder oorlog.

In intellectuele kring, met namen als Justus von Liebig, Victor Hugo, Karl Marx, Michael Bakunin enz., was grote belangstelling voor het ontwapeningsvraagstuk. Het jaar 1867 was ook het jaar van de nieuw opgerichte vredesbewegingen. Hierbij bleek al spoedig een scheiding der geesten. Waar de ene kant zich wilde beperken tot „slechts” duurzame ontwapening, streefden anderen naar een omwenteling van de gevestigde orde en naar de stichting van een „Verenigde Staten van Europa”.

Hoewel de vredesbeweging na de vredesconferentie van september 1867 te Genève door haar radicale instelling steeds meer in diskrediet raakte, kan niet worden ontkend dat zowel het publiek als de politici erdoor werden beïnvloed. Een aspect dat reductie van de strijdkrachten in de weg stond, was het verschil in legervormingssystemen tussen Pruisen enerzijds en de meeste overige Europese landen anderzijds. Pruisen beschikte over een militieleger, met algemene dienstplicht en een relatief korte parate dienstduur van drie jaar. Met het reserve-personeel waarover men daardoor beschikte, was het binnen korte tijd mogelijk de sterkte te verdrievoudigen. Pruisen beschikte zo over een relatief kleine en goedkope parate strijdmacht, die in principe meer defensief was ingesteld. Andere landen, m.n. Frankrijk, beschikten weliswaar ook over een militieleger met een dienstplichtsysteem, maar dit systeem was zeker niet algemeen. Er werd gelooft en kapitaalkrachtigen konden een plaatsvervanger sturen. Ter compensatie van de geringere intake was de dienstduur lang, in Frankrijk tot negen jaar. Het systeem had dus meer

het karakter van een beroepsleger, waarbij het in oorlogstijd vrijwel onmogelijk was de sterkte met reservisten te vergroten. Door deze verschillen in legervorming, waren reductievoorstellen in het algemeen nadelig voor één van de betrokken partijen. Uitgebreide diplomatie op dat gebied heeft dan ook niet tot resultaat geleid.

De discussie over de ontwapeningsproblematiek, die nooit eerder gedurende de 19e eeuw zo levendig was, is door de Klaus A. Lankheit op basis van zeer ruim en breed georiënteerd historisch materiaal, grondig en succesvol onderzocht. Het is schr. gelukt om naast de ontwapeningsinitiatieven van de verschillende Europese regeringen, ook de toendertijd opkomende vredesbewegingen op overtuigende wijze in de beschouwing mee te nemen. Zo wordt een goed beeld geschetst van het wederzijds beïnvloeden van politici en publiek en van de interactie tussen binnenlandse en buitenlandse politiek. Daarmee draagt dit boek bij aan een wezenlijke verbreding van de kennis over het ontwapeningsvraagstuk in de besproken periode. Dit tevens uitstekende gedocumenteerde boek, waarop de schrijver is gepromoveerd, is vooral lezenswaardig voor geïnteresseerden in de ontwapeningsproblematiek. Maar ook belangstellenden voor internationale diplomatie of geschiedenis kunnen hiermee hun hart ophalen.

ir. J.W. van BEMMEL, kol ts

Tussen orde en chaos

De organisatie van de veiligheid in het nieuwe Europa, o.r.v. A. van Staden, 319 blz. Uitg.: DSWO Press, Rijksuniversiteit Leiden, 1993. Prijs: f 49,90 (pb).
ISBN: 90.6695.087.0

Met dit boek, waaraan zes schrijvers hebben meegewerkt, wordt beoogd na te gaan „hoe en in welke mate” de internationale organisaties, die bij de veiligheid in Europa zijn betrokken, zich hebben aangepast aan de situatie, die sedert 1990 is ontstaan. Met deze analyse wordt tevens inzicht

verkregen in de „doelstellingen, structuur en aard van de organisaties”. Dit afgeleide doel wordt ondersteund met 13 bijlagen, waarin relevante verdragsteksten, verklaringen en communiqués zijn opgenomen.

In de inleiding geeft Van Staden een korte uiteenzetting over de drie hoofdlijnen, die in de internationale betrekkingen zijn te onderkennen: de Hobbesiaanse visie met een pessimistische interpretatie, de Kantiaanse met een optimistische visie en de Grotiaanse, die een tussenpositie inneemt. In de volgende hoofdstukken zijn deze verschillende visies terug te vinden.

Leurdijk geeft een overzicht van de organisatie van de veiligheidsstructuren in Europa. Hij betwijfelt of de bestaande structuren kunnen worden gewijzigd en een collectief veiligheidsstelsel zou kunnen worden gevormd. In dat verband noemt hij drie aandachtsgebieden, die van essentieel belang zijn om tot een dergelijke structuur te komen: de positie van de vijf grote mogendheden, de buiten Europa gelegen belangen en het zo nodig toepassen van militaire maatregelen.

Everts behandelt de CVSE en de Raad van Europa. De rol die de CVSE zou kunnen vervullen, ligt z.i. in het lage deel van het geweldspectrum. De Raad van Europa heeft zich tot 1992 niet bemoeid met conflicten tussen staten, en militaire aangelegenheden waren helemaal taboe. De Raad is een tamelijk exclusief gezelschap. Democratie en rechtsstaat zijn voorwaarden voor een eventuele toetreding tot de Raad. Everts acht het gewenst, dat beide organisaties gaan samensmelten. De CVSE ziet hij als de koepel, waarin andere organisaties met een beperktere doelstelling kunnen worden ondergebracht. Hij vraagt zich af waarom de landen, die eerst na lange tijd lid zouden kunnen worden van de NAVO, niet direct hun troepen ter beschikking van de CVSE stellen. Hij ziet uiteindelijk één structuur, waarin 6 zuilen zijn ondergebracht: de politieke, de militaire, de economische, de mensenrechten, de wettenschappelijke en de ecologische

zuil, met elk een specifieke veiligheidsfunctie. De samenwerking met NAVO en de WEU vindt dan ook in de militaire zuil plaats en is met name aan de orde indien met minder vreedzame middelen een oplossing moet worden bewerkstelligd.

Van Staden vraagt zich af of na de Koude Oorlog de NAVO een weeskind is geworden. Hij ziet twee interne en twee externe taken voor deze organisatie weggelegd. Als extern noemt hij de noodzaak tot afschrikking, gericht tegen eventuele acties van een mogendheid die naar hegemonie streeft, en het deelnemen aan vrede-bewarende en -afdwingende operaties in het kader van CVSE en VN. Wel geeft hij aan, dat bij *out-of-area* conflicten criteria gelden op grond waarvan moet blijken of een inzet uitvoerbaar en acceptabel is. Hij noemt in dat verband de kans op escalatie, de schaal van het menselijk leed en de vooruitzichten op een oplossing. De interne functie heeft betrekking op het oplossen van conflicten tussen lidstaten. Een geïntegreerde structuur acht hij van groot belang om renationalisatie (en eventueel territoriale aspiraties) tegen te gaan.

Pijper behandelt de veiligheidspolitiek van de Europese Unie. De veiligheid is volgens hem de derde zuil waaruit de Europese Unie bestaat (naast de economische/sociale en justitiële/bestuurlijke zuil). De doelstelling is uitgewerkt in titel V van het Verdrag van Maastricht; enkele hoofdpunten licht hij nader toe. Als eerste maatregel is gekozen voor een „Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid” (GBVB) als opvolger van de Europese politieke samenwerking (EPS). Belangrijk in het Verdrag van Maastricht is, dat de WEU wordt beschouwd als een integrerend element in de ontwikkeling van de Europese Unie (EU). Als belangrijke taken van de EU noemt hij vervolgens: de verankering van de nationale macht (het tegengaan van renationalisatie), stabilisering van de transatlantische betrekkingen, crisisbeheersing (met name beslechting en preventieve diplomatie) en vreedzame verandering (door associatie

en uitbreiding met andere landen). Schr. verwacht niet dat dit veiligheidsbeleid op korte termijn een grote vlucht zal nemen, omdat te veel neutrale landen in de EU (zullen) participeren. Bovendien geeft hij aan dat een te ambitieuze Europese „buitenlandse” politiek een „averechtse uitwerking” zal hebben.

Baehr behandelt de veiligheidsrol van de VN. Hij herinnert aan de grondgedachte, de collectieve veiligheid, maar signaleert tegelijkertijd dat daarvan nog niet veel is terechtgekomen. Ook de opstellers van het Handvest hebben dit onderkend, want in art. 51 is de mogelijkheid gegeven tot individuele of collectieve zelfverdediging over te gaan. Op dit artikel is o.m. de oprichting NAVO gebaseerd. Bij de discussie over regionale organisaties constateert hij dat de VN en met name de Veiligheidsraad een grotere legitimiteit hebben dan een regionale organisatie. Overigens signaleert hij een afnemende autoriteit van de VN. Witte voertuigen en blauwhelmen genieten niet meer de bescherming die ze hadden. Kennelijk worden de VN niet meer gezien als de neutrale arbiter. Met name in complexe situaties, waar een centrale regering ontbreekt, wordt dat gezag aangetast. Baehr stelt dat de „VN de moed moeten opbrengen uitdrukkelijk te weigeren zich in bepaalde situaties te mengen, als de reële mogelijkheden tot effectief optreden ontbreken”.

Koch illustreert de mogelijkheden van de behandelde organisaties aan de hand van de situatie in het voormalige Joegoslavië. Omdat voor de andere landen geen vitale belangen op het spel staan, maar alleen humanitaire, vormt het Joegoslavische conflict geen bedreiging voor de Europese veiligheid en is de bereidheid in te grijpen gering. Hiermee speelt men wel de meest gewelddadige partij in de kaart. De bemoeienis zal pas effectief kunnen zijn, indien men bereid is „geweld tegenover geweld” te gebruiken. Indien men in een dergelijk conflict wil optreden zal men moeten vaststellen wat men wil en dan gezamenlijk

actie nemen. Een (dreigen met een) *Alleingang* is dan ook uit den boze.

In een laatste beschouwing geven Everts en Van Staden in een schema aan, voor welke functies (preventieve diplomatie, vredesafdwinging enz.) in het Europese veiligheidssysteem de beschreven organisaties geschikt zijn. Zij constateren, evenals andere schrs. in dit boek, dat de internationale gemeenschap in een aantal situaties heeft gefaald omdat de collectieve wil ontbrak. Zij merken op dat de politieke leiders nationaal niet altijd over de nodige vrijheid van handelen beschikken. Zij zijn kennelijk niet in staat, de noodzaak tot een oplossing te komen aan de eigen bevolking duidelijk te maken. Zij vertalen dat als het ontbreken van politiek leiderschap en illustreren het met de Britse expeditie naar de Falklands, waarvoor brede steun bestond, terwijl er toch geen vitale belangen op het spel stonden. Zij zien de NAVO en de WEU als de organisaties, die een rol hebben indien met geweld moet worden bedreigd of worden opgetreden (de Hobbesiaanse benadering). Een democratische structuur en een grote internationale afhankelijkheid zijn voorwaarden voor de Kantiaanse (optimistische) benadering. Dit laatste is momenteel slechts beperkt toepasbaar. De CVSE biedt in hun ogen goede mogelijkheden om tot pragmatische oplossingen te komen. Zij stellen voor de CVSE in Europa de taken te laten uitvoeren, die mondiaal door de VN worden verricht. Zij achten het noodzakelijk de CVSE via een verdrag te institutionaliseren. Tot slot gaan ze nog in op de mogelijke gevolgen voor Nederland. In CVSE-verband kunnen kleinere landen, zoals Nederland, een grotere invloed hebben. Daarbij zien zij twee mogelijkheden: of een gelegenheidscoalitie sluiten of richten op Duitsland. Schrs. geven de voorkeur aan het laatste.

Dit boek geeft een goed overzicht en inzicht van de organisaties, die bij de veiligheid van Europa zijn betrokken. Voorts is het interessant met verschillende visies te worden geconfronteerd. Gezien de betrokkenheid van de leden van de krijgsmacht

bij de vele activiteiten op het gebied van vrede en veiligheid is voor de meeste lezers van de *Militaire Spectator* kennismaking van de inhoud van dit boek een *must*.

T. DE KRUIJF, genm gn

Kampfkraft

Militärische Organisation und Militärische Leistung 1939-1945, door M. van Creveld, 2e dr., 232 blz., geïll. Uitg.: Verlag Rombach, Freiburg, 1992. Prijs: DM 24,-. ISBN: 3.7930.0189.X

Dit boek van de bekende Israëlische wetenschapper Martin van Creveld is oorspronkelijk geschreven als studie voor het Amerikaanse ministerie van defensie. In de periode kort na de Vietnamoorlog bevond het Amerikaanse leger zich in een slechte toestand, m.n. op het gebied van personele kwaliteiten en moreel. Na het echec van Vietnam was duidelijk dat deze problemen voortvarend moesten worden aangepakt. Beantwoording van vragen als *hoe moet een modern, gevechtsgereed leger worden opgebouwd en hoe kan de gevechtskracht (kampfkraft) worden zekergesteld en verbeterd*, werden als essentieel beschouwd voor de militaire reformatie in de Verenigde Staten.

Met het boek *Kampfkraft* wordt, vanuit militair historisch perspectief, antwoord op deze vragen gezocht. Op basis van een vergelijkende studie van het Duitse en Amerikaanse leger in de Tweede Wereldoorlog wordt de gevechtskracht van beide beoordeeld. Daarbij worden tevens de oorzaken van de kwaliteitsverschillen tussen beide legers weergegeven. In feite gaat het in de studie erom „het geheim van de gevechtskracht van het Duitse leger in de Tweede Wereldoorlog op het spoor te komen”. Gevechtskracht wordt door Van Creveld gedefinieerd als *de som van datgene wat een leger bereid maakt te vechten*. Gevechtskracht wordt uitgedrukt in termen van *discipline, groepscohesie, moreel, eigen initiatief, moed, hardheid, wil om te vechten, en de bereidheid te sterven*.

Achtereenvolgens komen in het boek aan de orde: de rol van het nationale karakter (sommige landen zijn militaristischer dan andere), de verhouding militairen en maatschappij, doctrines, leiderschapsbeginselen, organisatie van de strijdkrachten, het personeelssysteem, handhaving van de gevechtskracht, beloning en bestraffing, de onderofficier, leiding en het officierskorps en ten slotte een hoofdstuk waarin de belangrijkste conclusies worden samengebracht.

Vergelijking van het Amerikaanse en Duitse leger op voornoemde punten leidt tot aanmerkelijke verschillen, die op hun beurt een belangrijke invloed hebben gehad op de bereidheid te vechten. Achtereenvolgens worden de belangrijkste bevindingen aan Duitse en Amerikaanse zijde belicht.

Het Duitse leger was in de eerste plaats een gevechtsorganisatie. Qua moreel, elan, groepscohesie en flexibiliteit kende het Duitse leger nauwelijks zijn gelijke. De interne organisatie van het Duitse leger was het produkt van een ontwikkeling van honderden jaren, waarbij de bereidheid bestond uit ervaringen van nederlagen te leren.

De Duitse militair bezat een hoog maatschappelijk aanzien, vocht niet om redenen van sociale prestige, maar uit de vaste overtuiging te behoren tot een eenheid, een goede geleide gemeenschap, waarvan het functioneren als goed werd beschouwd. Aangezien het Duitse leger in de eerste plaats een gevechtsorganisatie was, waren doctrine, opleiding en organisatie op het gevecht gericht. Aan logistiek en management werd veel minder aandacht besteed. De beste krachten werden naar het front gestuurd, ten koste van het functioneren van het „achtergebied”.

Betaling, bevordering en beloning (onderscheidingen) waren gericht op het voortbrengen van vechters. Zonder frontervaring was van een carrière in het Duitse leger geen sprake. Eenheden werden zo mogelijk regionaal georganiseerd gevuld, opgeleid en ingezet, waarbij de regimentcommandant een decentrale sleutelfunctie vervulde.

De organisatie was pragmatisch van aard, waarbij het een deugd was alle papieren ballast zoveel mogelijk te vermijden. In het Duitse leger ging het bij de besluitvorming om de concentratie op het wezenlijke: de vraag *wat is eigenlijk het probleem?* Het systeem van de *Auftragstaktik* en de welbewuste keuze van Generale Stafofficieren droegen verder aan deze concentratie bij. Wederzijds vertrouwen, de bereidheid verantwoording te nemen, acceptatie van het systeem van rechten en plichten, en het vermogen op alle niveaus zelfstandig beslissingen te durven nemen en uit te voeren, kenmerkten het Duitse leger in de Tweede Wereldoorlog.

Dit alles had slechts één doel: het gevechtsvermogen van de organisatie als geheel en die van de individuele militair te optimaliseren. Er was echter ook een negatieve kant van de medaille. De belangrijkste constatering aan negatieve zijde was wel dat de Duitse militairen zover gingen dat er sprake was van *Kampfkraft ohne Verantwortung*. Dit leidde ertoe dat de plichtsbetrachting zover ging dat mensen koelbloedig werden afgeslacht. Hoever deze verwerpelijke houding ging is genoegzaam bekend.

Het Amerikaanse leger was duidelijk anders van aard en kenmerkte zich door een zwakke gevechtskracht. Deze zwakte was niet zo zeer gelegen in de logistieke en technische kwaliteiten van het Amerikaanse leger, maar meer in de wijze waarop het leger was georganiseerd en met het personeel omging. Het Amerikaanse leger concentreerde zich niet zo zeer op gevechtskracht als wel op de mogelijkheid de vijand met de grootst mogelijke vuurkracht tegemoet te treden. De aandacht was niet gericht op de behoeften van de soldaten maar op een wetenschappelijk gefundeerd management, op de optimale inzet van de beschikbare middelen (scientific/technology management). De aandacht in het Amerikaanse leger ging m.n. uit naar die zaken die op een „mechanische” manier konden worden verwerkt. Administratieve eigenschappen en vermogens werden dan ook het hoogst gewaardeerd. Betaling, bevordering

en beloning waren niet front-georiënteerd. De snelste bevorderingen kregen zij die het minste gevaar liepen. Een groot percentage van de beste krachten was dan ook in het „achtergebied” en niet in het front te vinden. Eenheden werden niet regionaal samengesteld en opgeleid. Aandacht voor de individuele militair was laag, waarbij het eerder regel dan uitzondering was dat de militair aan het front werd ingezet, zonder ook maar het gerinste idee te hebben met wie hij eigenlijk samen vocht. Commandovoering was centralistisch van aard, waarbij geen sprake was van zelfstandige besluitvorming op uitvoerend niveau.

Het boek geeft een duidelijk beeld van die factoren die van invloed zijn op de gevechtskracht van een eenheid. Ondanks de grote tegenstellingen tussen het Duitse en Amerikaanse leger blijft een vraag onvoldoende beantwoord: *hoe is het mogelijk dat de Amerikanen toch de Tweede Wereldoorlog hebben gewonnen?* Is dat dan toch gelegen in individuele leiderschapskwaliteiten of in de kwantitatieve en kwalitatieve omvang van de geallieerde strijdkrachten? Ondanks deze onbeantwoorde vraag draagt het boek bij aan beter begrip van een belangrijk element van operationeel succes: de gevechtskracht. De uitkomsten van dit boek zijn gerelateerd aan twee legers die in gevechtsondigheden hebben gefunctioneerd. In die zin is er een gemeenschappelijke vergelijkingsnoemer. Toch zou het voor onszelf interessant zijn de vraag te stellen: *hoe staat het met onze gevechtskracht?* Wat we in ieder geval uit de geschiedenis kunnen leren is dat een hoge gevechtskracht ook een hoge prijs kan betekenen. De Duitse gevechtskracht leidde tot een blindelings accepteren en uitvoeren van een bevel. In die zin moet gevechtskracht in prijs worden aangepast.

Een vraag is ook of de Amerikanen van de uitkomsten van deze studie hebben geleerd en wat men ermee heeft gedaan. Het boek geeft daarop geen antwoord. Slechts een evaluatie van het Amerikaanse optreden in de afgelopen jaren kan uitsluitel geven. Een eerste evaluatie van het op-

treden in Grenada, Panama, de Golf en Somalie leert dat de idee van *massive fire power en scientific management* nog steeds een overwegende rol speelt. Of in het huidige Amerikaanse leger in voldoende mate geappelleerd wordt aan zelfinitiatief en eigen verantwoordelijkheid kan ook worden betwijfeld. Het geloof in technologie en een *machine-oriented* organisatie leeft nog volop. Kortom, de studie kan de Amerikanen nog veel leren. En deze conclusie zegt wellicht meer over de bereidheid te leren dan om het vermogen zelf. Ervan uitgaande dat leren ook voor ons van belang is, wordt dit boek van harte aanbevolen.

F.H. MEULMAN, Ikol Klu

Doelwit Schiphol

De Amerikaanse aanvallen op de vliegbasis Schiphol in het najaar van 1943, door Rob van den Nieuwendijk, 200 blz., geïll. Uitg.: Van Soeren & Co, Amsterdam, 1993. Prijs: f 42,50. ISBN: 90.6881.033.2

In dit boek neemt schrijver de lezer mee naar de tweede helft van 1943. In deze periode was onze nationale luchthaven Schiphol een militair vliegveld, van waaruit de Duitse bezetter opereerde. Schiphol was een van de grootste bases in Duitse handen en had richting Engeland de meest vooruitgeschoven ligging. De Duitsers konden geallieerde aanvallen in een vroegtijdig stadium m.b.v. een primitief gevechtsleidingssysteem waarnemen en vervolgens onderscheppen. Daardoor was Schiphol voor de *Luftwaffe* van eminent belang. Dat bleek tevens uit het feit dat het een van de best verdedigde velden was. Het vormde voor de geallieerde luchtmacht een geducht obstakel, hetgeen de geallieerden deden besluiten het veld te neutraliseren. Men viel het vliegveld aan op resp. 29 juli en 3 november. Pas na de derde aanval op 3 december 1943 slaagde de geallieerde luchtmacht erin, na een bombardement met bijna 200 B-26 vliegtuigen, Schiphol voor de rest van de oorlog uit te schakelen. Tijdens een van deze aanvallen kwam ook de bekende Duitse

piloot Kurt Brändle om het leven; hij had zelf 180 geallieerde toestellen neergehaald. De exacte toedracht van zijn einde is altijd een mysterie gebleven.

Met zijn boek beoogt de nog jonge auteur (26 jaar bij verschijning) de aandacht te vestigen op een stuk luchtoorlog. Hij heeft 10 jaar lang research verricht, waarbij hij literatuuronderzoek pleegde in zowel Duitse als geallieerde documenten. Tevens verwerkte hij de verslagen van „vliegend” personeel en ooggetuigen. Het resultaat is een objectief boek, waarin het feitelijk verloop van de aanvallen en luchtgevechten zeer gedetailleerd wordt beschreven. De overvloed aan gegevens komt de overzichtelijkheid en leesbaarheid helaas niet ten goede. Kaartjes zijn met de hand getekend en doen daarvoor wat amateuristisch aan.

Samenvattend: het is de auteur gelukt dit stukje luchtoorlog onder de aandacht te brengen. Gezien de veelheid aan informatie is het boek een naslagwerk voor geïnteresseerden. De meer oppervlakkige lezer vindt erin een aantal boeiende verslagen en achtergronden van luchtgevechten. Echter, de overvloed aan feiten en gegevens in de tekst kan als hinderlijk en vaak niet ter zake doende worden ervaren.

B. LEEMAN, maj KLu

Documentaire 20e eeuw

Kroniek en aanzien van onze tijd. Verzamelwerk in 52 tweewekelijkse afleveringen, o.r.v. J.G. Constant e.a., 1248 blz., geïll. Uitg.: Waanders bv, Zwolle, 1992/1994. Prijs per afl.: f 6,95 (in abonnement f 6,25). ISBN: 90.400.1000.5 (complete serie in 3 banden)

Met het recentelijk uitkomen van de 52ste aflevering is deze serie afgesloten en kan na een eerdere recensie over de eerste nummers (MS 161(1992)(10)) nu een afsluitende beschouwing over de gehele serie worden gegeven.

In de kroniek is ruim aandacht besteed aan het Nederlandse nieuws

(40-50%). Hierdoor zijn gebeurtenissen en onderwerpen weergegeven, die voor de gemiddelde krantelzer herkenbaar zijn en zowel in de tijd als in de omgeving kunnen worden geplaatst. Van de gebeurtenissen, die buiten Nederland hebben plaatsgevonden komen vnl. de belangrijkste aan bod, waarbij het nieuws uit de westerse wereld de hoofdmoot vormt.

Deze keuze is niet verwonderlijk, want het nieuws uit de directe omgeving spreekt nu eenmaal meer aan dan dat van elders. Met het leggen van een dergelijk zwaartepunt in de weergave van het nieuws, zou gemakkelijk de misvatting kunnen ontstaan, dat Nederland in het centrum van de wereld ligt. In dat verband kan het geen kwaad af en toe eens een buitenlandse krant of tijdschrift op te slaan. De vele foto's, schetsen en kaartjes ondersteunen de berichtgeving en vertellen soms meer dan vele woorden. Bij de eerdere bespreking is melding gemaakt van het bijvoegen van facsimiles van dagbladen. Dit is slechts twee keer gebeurd. Toch wel jammer, omdat daardoor een indruk werd verkregen van de wijze waarop het nieuws in het verleden werd gebracht.

Opmerkelijk is ook de betrekkelijk geringe aandacht voor onderwerpen als economie, financiën, industrialisatie, het milieu en de secularisatie. Daarentegen is duidelijk de geleidelijk toenemende belangstelling waarneembaar voor sport en daarbij uiteraard voor de Nederlandse successen. De documentaire sluit af in 1990/1991, zodat mag worden verondersteld, dat t.z.t. nog een aanvulling zal verschijnen over de laatste tien jaar van deze eeuw. Alhoewel de complete uitgave redelijk prijzig is geworden (inb. de opbergbanden ca. f 375,-), is met het verschijnen van de laatste aflevering een interessante documentaire ontstaan. Het geeft een overzicht van gebeurtenissen, die de wereld en m.n. Nederland kortere of langere tijd in de ban hielden en die soms van grote invloed waren op het staatkundige en maatschappelijke leven. De vlot geschreven teksten en de goede presentatie nodigen daarbij uit tot lezen. De kwaliteit van de kroniek doet veron-

derstellen, dat de recent aangevangen series van de uitgever over het Oranjestad (In naam van Oranje) en over het voormalig Nederlands-Indië (Weerzien met Indië) eveneens de nodige belangstelling zullen trekken.

T. DE KRUIJF, genm gn

Knackers achter prikkeldraad

Kamp Erika bij Ommen, 1941-1945, door G. Veldman, 144 blz., geïll. Uitg.: Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 1993. Prijs: f 24,95. ISBN: 90.5345.037.8

Guusta Veldman is afgestudeerd bij professor J.C.H. Blom; het onderwerp van haar doctoraal-scriptie was de geschiedenis van *kamp Erika* in de Tweede Wereldoorlog. Deze scriptie is de basis van het boek.

Het omvat een goed gedocumenteerde en geïllustreerde beschrijving van de verschillende functies van *kamp Erika*, zowel voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, met uiteraard de meeste aandacht voor de periode 1941-1945; het kamp werd in die tijd gebruikt als „gevangenis” voor justitiële gevangenen (justitiekamp) en als *Arbeitseinsatzlager*. Schr. is erin geslaagd een indringend en objectief beeld te geven van het leven van alledag in het kamp. Veel aandacht is besteed aan de misdragingen van de Nederlandse kampleiding en de bewakers, de gevolgen daarvan en de pogingen om *Erika* te sluiten als justitiekamp.

Een boek dat ook nu, ca. 50 jaar na de bevrijding, kan worden gezien als een waardevolle documentaire bijdrage over de periode van de Tweede Wereldoorlog.

A.C.L. ADEMA, cdre Klu

REGELS VOOR KOPIJ- VERZORGING

De auteurs wordt dringend verzocht de omvang van hun artikelen zoveel mogelijk te beperken. Zulks komt de leesbaarheid van hun bijdrage alsmede de variatie van de inhoud van ons maandblad ten goede. Als richtlijn kan men uitgaan van een gemiddelde van 6 blz. zonder, tot 8 blz. met illustraties. Een pagina telt ca. 800 woorden; dit komt globaal overeen met 2 bladen A4, getypt met ruime marge en 1½ regelafstand.

Auteurs wordt verzocht bij hun manuscript - zo mogelijk - de diskette aan te leveren: WordPerfect 5.1 (dos).

(NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en lay-out-elementen invoeren. Voorts onderstaande aanwijzingen in acht nemen.)

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Boven de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b, . . .).
- f. Spelling: voorkeursspelling (Van Dale / Woordenlijst Spelingscommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina(s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer boven tabel plaatsen (Tab. 1, Tab. 2, enz.)
- c. Daarachter evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literaturopgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b. Literaturopgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief). Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (paginacijfer facultatief). Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literaturopgaven is vermelding van titelatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijn NEN 782

i. In dien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met 1 beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zonder haken: ¹.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend: formaat liefst 9 x 12 of 13 x 18 cm (bij voorkeur geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2. Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 x 35 cm. Inschriften niet typen (zie ook pt 2.3.).
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- d. Wanneer het zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- e. Calqueerpapier alleen éénzijdig gebruiken.
- f. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma (zie ook pt. 2.2.b.)

g. Buiten het te reproduceren vlak, boven of onder tekening vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt. 2.3.).
h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. . . .
- c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met een nummering.
- d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.
- e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

- a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde afdrukken van evt. illustraties ter kennisneming.
- b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding opnemen, bevattende: Auteur — titel oorspronkelijk artikel. Naam tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. (zie ook pt. 1.3.d.).

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). ISBN-nummer.
Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre

door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J.F. Lehmanns Verlag, München, 1971. Prijs: DM 20,-, ISBN: ...

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 5 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 3,- per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Den Haag, bij de ABN-AMRO, Postbus 165, 2501 AP Den Haag (giro 71 12), onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurs honorarium voor artikelen bedraagt f 50,- per gedrukte pagina, incl. bijgeleverde, reproduceerbare illustraties, met een minimum van f 100,-. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,- per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op de eerste pagina van zijn manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan:
Redactie Militaire Spectator,
p/a Instituut Defensie Leergangen, MPC 16Y,
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
tel. (015) 15 27 00.

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewenst overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengenoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties:
Bureau redactie/productieafdeling,
Instituut Defensie Leergangen, MPC 16Y,
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
tel. (015) 15 27 67.